

חינוך לדרד הארץ

ח"י אמרות ממכת אבות

מדריך למחנכה

ספר פדגוגי
לפ"ס נא

חינוך לדרך ארץ

ח"י אמרות ממסכת אבות

מדריך למחנכת

יעוז: הרב אורי כהן – מבשת ציון

יוזמה: חנה פרנקו

ציורים: חיה הייזלר

כתבה: יפה כהן

קראו: רחל מורשת – מפקחת ארצית על החינוך הקדס-יסודי ממ"ד
דר' רחמים כהן מלמד – מפקח על תל' בחמ"ד
יהודית ויינשטיוק – מפקחת, מחוז מרכז
אסנת כהן – משאבי למידה, מכללת בית וגן ירושלים
יפת דרבי – מפקח, מחוז מרכז

הדפסה: דפוס השרון בע"מ, כפר-סבא

עיצוב גרפי: רחל בן-דקון

הוצאתה לאור: מרכז פדגוגי, ירושלים 33, כפר-סבא
טל. 09-7649231 פקס. 09-7649237

כולל אברכים מר"ץ קריית הינוך מבשתת ציון

ב'ז

י' תמוז תשנ"ז

הנחוכת

ונגנות, האכזריך או הכהן קדשו בזיהויו בזיהוי תורה; וברק ברוך יברך תורה.

גנרטה

הרג אורי כהן
לעט צ'ויל נר"ב

תוכן העניינים

5	 ■ פתח דבר
5	 ■ מבוא כללי
7	 ■ חלק א' – חלק תאורי
7	1. מקורות חז"ל לחשיבות לימוד תורה בגיל הרך
9	2. תוכנה של מסכת אבות
10	3. חינוך בדרך ארץ ומידות טובות
12	4. הנחות יסוד ומטרות
13	 ■ חלק ב' – חלק מעשי
13	1. כיצד נבחרו ייח אמורות מתוך המשניות
14	2. גישות DIDKTIVOT לחינוך בגיל הרך עפ"י חז"ל
20	3. עקרונות בדרכי הוראה
23	4. האמורות ופרשנותן
43	5. הצעות לפעילויות
48	 ■ביבליוגרפיה

■ **פתח דבר**

ללמוד וללמד לשמר ולעשות

"**אבינו אב הרחמן, המרham רחם נא עלינו,**
וتن בלבנו בינה להבין ולהשכיל לשמע
ללמוד וללמד לשמר ולעשות ולקיים
את כל דברי תלמוד תורהך באהבה."

(ברכת שמע, שחricht)

■ **מבוא כללי**

התוכנית חינוך הילד בדרך ארץ ומידות טובות, המובאת בחוברת זו, היא חלק מהחינוך לאמונה וקיים מצוות, המלווה את הילד החל מהגיל הרך ביותר עוד בביתו. מטרות התוכנית המופיעות בחוברת זו, מובאות מתוך המטרות הייחודיות של החינוך לאמונה וקיים מצוות הכלולים בתוכנית המסגרת של החינוך הקדס-יסודי (עמוד 125 סעיף 2). הרב שלמה אבניר בספרו 'חינוך הטבעי' מסביר מהו חינוך למידות,

מידות הן תכונות אופי, נטיות לב. חינוך למידות טובות פירושו
חינוך האדם לכך **שייה אדם טוב, אדם אהוב טוב, אדם שירצה**
טוב...

(עמ' 38-39)

בהמשך הרבה שלמה אבניר בין מידות למעשים טובים

הגדרנו "מידות" בתור תכונות נפש, בתור נטיות של הנפש. המידות הן יותר פנימיות מאשר המעשים. המעשים יכולים להיות חיוניים לאדם. יש שאדם עושה מעשים בגליל אילוצים שונים, והמעשים האלה אינם תואמים את אופיו הפנימי. אבל המידות, הן שייכות לעצם התוכנה של האדם. בנוספַּה לכך, המידות קודמות למעשים הטובים; "דרך ארץ קדמה לתורה".*

* ויקריארבה פרשה ט, ג: "עשים ושישה דורות קדמה דרך ארץ את התורה".

(עמ' 39)

מכאן שמידות טובות שעלייהם מצווה אותנו התורה, הם רבדים יותר עמוקים בנפש. אמר הר' אריה לוין: "מידות טובות ניקנות במעשים טובים. מעשים טובים — אינם נועשים אלא על ידי בעל מידות טובות".

- החוברת מתמקדת בחינוך לדרך ארץ, דרך מפגש הילד עם האמרות המציגות מידות אלה, על-פי מקורות תורניים והלכתיים.
- החוברת מיועדת לילדי גנים, היא מתאימה לפועלה של ילדים בכל מסגרת חינוכית שהיא, משום שבמהותה היא מצינית דרך חיים.
- הייתה ולילדים רקע שונה ורמת התפתחות שונה, המחנכת צריכה לחושף את האמרות לאחר הפעולה החוויתית-המעשית, כמורכבן יש להבחן בין רמות הילדים, שהרי מידת הבנת ילדים בגיל ארבע אינה זהה לאו שבגיל שש.
- האמרות המוצעות בחוברת זו הן בגדיר דוגמאות והצעות בלבד לכל אמרה מצורף ציור, הסבר של קהתי, מדרשים וסיפורים חז"ל, ומספר הצעות לפועלות.
- כМОון שרצוי למד ולהעמיק מעבר למה שמוצע כאן.
- כדי שהמחנכת תהווה דוגמא אישית, עליה לחנק בדרך טבעית ואמיתית.
- אנו מציעים דרכי הוראה למחנכת המבוססים על תהליכי לימידה של הילד על-פי מקורות חז"ל, כאשר המטרה היא שהילדים יפנימו את המידות הטובות בדרך חוויתית.
- הערכתה תהיה ע"י המעשים הטובים, שהרי לימוד האמרות מסמכת אבותה hon בבחינת "נאה דרוש נאה מקיים".

דרך הפעולות החוויתית וקיים מעשים טובים, יפנים הילד את המידות שאנו רוצים להקנות לו.

הצעתנו מtabסת בעיקר על מתן דוגמא אישית של המחנכת, ועל סמך היכרותה עם האמרות מסמכת אבות.

כפי שכותב הרמב"ם עלייה למד להשתלם, ולהיות בעלת מעלות.

אי אפשר שיولد אדם מתחילה בריתו בטבע בעלי מעלה ולא בעל חסרון, כמו שאי-אפשר שיولد בטבע בעל מלאכה מן המלאכות. אבל אפשר שיولد בטבע מוכן למעלה או לחרסן... וחיב הלימוד וההתלמודות: ולמדו אותם את בניכם: ולמדו אותם ושמרום לעשומם... וכן ראוי להרגיל עצמו בפועלות הטובות - עד שהוא לו המעלות, ולהתרחק מן הפעולות הרעות - עד שישורו ממנה. ולא יאמר שחן בענן שאין יכולות להשתנות, כי כל עניין אפשר להשתנות, מן הטוב אל הרע ומן הרע אל הטוב. והכל בבחירה...

(שמעונה פרקים פרק ח:)

רק מחנכת בעלת מידות טובות יכולה לחנק ילדים למידות טובות.

■ חלק א'

מקורות חז"ל לחשיבותמצוות לימוד תורה בגיל הרך

מקורות רבים של חז"ל מציינים את חשיבות בניית אישיות הילד, חינוך הילד לתורה ומעשים טובים ואמונה בה'.

* נאמר בתורה: "מראשית עיריסותיכם תנתנו לה" (במדבר טו, כא). הגאון רבי משה סופר, בעל "חתם סופר", הربה לכתוב ולזרוש ברבים על החשיבות של חינוך הילדים הרכיים לתורה וליראת שמים. בין השאר, היה דושן על הכתוב הנ"ל: "מראשית עיריסותיכם תנתנו לה" - בעוד ילדכם נמצא בראשית חייו ומוטל בערישה, דאגנו נא לנטווע כלבו אהבת תורה ויראת שמים, ואל תדחו זאת לעתיד קרוב או רחוק כי בחינוך הילדים תופס הכלל: "ייפה שעיה אחת קודם". וככל שמקודמים לפועל ולהשפיע על הילד הרך, רב הסכוי שהחינוך יניב פרי הילולים לשם ולתפארת.

* אמר רבי יוחנן בן זכאי על רבי יהושע בן חנניה:
"אשורי يولדותו" (אבות ב,ח). השבח ל يولדותו מוסבר בפירוש ר' עובדי
مبرטנורא: "שהיתה מהוחרת על כל בת מדרשות שבעירה ואומרת להם:
בקשה מכם בקשו רחמים על העובר הזה שבमעה שיזהה חכם, ומום שנולד
לא הוציאה עיריסטו מבית המדרש כדי שלא יכנסו באוננו אלא דברי תורה".
(אבות שם)

* במסכת חגיגה דרש רב אלעזר בן עזירה על מצוות הקהל וכן נאמר:
"הקהל את העם האנשים הנשים והתף" - אם אנשים באים ללימוד, ונשים באות
לשמעו טפ' למה באין? כדי ליתן שכר למביביהם....

(חגינה ג')

אברבנאל מפרש:

"והשבר ההוא היה קלות הטורה להביאם ליראה את הי' ולשמור מצוותיו, מפני
ההרגל והמנהג הקודם אליהם, לבוא שמה ולשמעו את דברי התורה".

מכאן החשיבות של הרגל בקיום מצוות.

* הרמב"ם מתייחס ללימוד הילד החל מיניקות מכמה היבטים:
א. בריאות הגוף והנפש קודמים ללימוד תורה,
תינוק כשותחיל לדבר אביו מלמדו לשון הקודש ונוטע בתלמי לבו הרך את
עיקרי האמונה, למן יפרו וישגשנו יגדלו ויודירו והקדים להם "הליכות דעת"
הנהנות אדם לבריאות הגוף והנפש, בהתאם לכלו חכלו חכמיים: "דרך ארץ
קדמה לתורה" שرك בהחות הגוף והנפש שלמים ובבראים יכול אדם לעסוק
ולעמל בתורה להניע ולהשיג השלימות המקויה שהוא - דעת ח'.

(הרמב"ם משנה תורה, הלכות יסודי תורה)

ב. חשיבות מלמדי תינוקות בכל עיר ועיר,
מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר.
וכל עיר שאין בה תינוקות של בית רבן מחרמין את אנשי העיר עד שימושיבין
מלמד תינוקות; ואם לא הושיבו, מחרמין את העיר - שאין העולם מתקיים אלא
בחבל פיהם של תינוקות של בן רבן.

(halachot talmud torah פ"א, ה"א)

ג. חיוב ללמד תורה את הבנים והتلמידים,
קטן אביו חייב ללמדו תורה שנאמר ולמדו אותם את בנים לדברם. כשם
שהחיב אדם ללמד את בנה, כך הוא חייב ללמד את בן בנו שנאמר (דברים ד, ט):
והודיעתם לבנייך ולבני בניך, ולא בנו ובן בנו בלבד, אלא מצווה על כל חכם וחכם
מיישר אל ללמד את כל התלמידים אע"פ שאין בניו, שנאמר: (שם, ז): ושננתם
לבנייך, מפני השמועה למדון, בנך אל תלמידך, שהتلמידים קרויין בנם שנאמר
ויצאו בני הנביאים (מלכים-ב, ב). א"כ למה נצווה על בנו ועל בן בנו. להקדמים
בנו לבן בנו ובן-בנו לבן חבריו. והחיב לשכור מלמד לבנו ללמדו ואינו חייב ללמד
בן חבריו אלא בחינוך.
מי שלא למד אביו חייב ללמד את עצמו משיכור שנאמר (דברים ה, א): ולמדו
אותם ושמרתם לעשותם.
וכן אתה מוצא בכל מקום שהتلמיד קודם למעשה מפני שהتلמוד מביא לידי
מעיטה ואין המעשה מביא לידי תלמידו: הוא רוצה ללמד תורה ויש לו בן ללמד
תורה, הוא קודם לבנו. ואם היה בנו נכון ומשכיל להבין מה שילמוד יותר ממנו,
בנו קודם. ואף על פי שבנו קודם לא ובטל הוא שיכנס שמצוה עליו ללמד את בנו
כך הוא מצווה ללמד עצמו.
ማימתי אביו חייב ללמדו תורה, משיתחיל לדבר מלמדו: תורה צוה לנו משה
ושמען ישראל ואחר כך מלמדו מעט פסוקים, עד שהיה בן שש או בן שבע, הכל
לפי בוריו. ומוליכו אצל מלמד התינוקות.

(halachot talmud torah פ"א ה"א-ו)

הרבי שמישון רפאן הירש בספרו 'יסודות החינוך', כותב כיצד חז"ל מתיחסים לערך של לימוד
תורה לתינוקות של בית רבן,

לא היה דבר קדוש יותר בעיני חז"ל מתינוקות-של-בית-רבן, שלומדים תורה.
"אל תנגע במשיחו - אלו תינוקות של בית רבן" (שבת, קיט). "לא הרבה
ירושלים אלא שביבלו בה תינוקות של בית רבן" (שם). "אין העולם מתקיים
אלא בישובו הבלתי תינוקות של בית רבן" (שם). על חכמתם של ילדי ישראל,
ובמיוחד ילדי ירושלים, מרוחיב המדרש את הדיבור (איכה-רבתי, פ"א).
"חזק"ה בכבודו ובעצמו ישב ומלמד תינוקות של בית רבן תורה" (ע"ז, ג').

(חלק ב' עמ' קע"ז)

ועוד מוסף בעמ' קצז', שקיים התרבות מבוסס על התורה שבכתב ועל התורה שבעל'פ',

רק הלימוד מעורר לקיים מצוות ההלכתה: "גדול ליום תורה, שהלימוד מביא לידי מעשה" (בבא-קמא, יז). קיים התרבות בחים היומיומיים מבוסס על התרבות-שבכתב ועל התרבות-שבעל-פה אחד, שאם לא כן נשאר הבן בחוקת קראי ולא בחוקת יהודי. כל עוד לא דאג האב שבנו למד ויבין את התרבות-שבעל-פה, לא קיים את תפקוד החינוך המוטל עליו.

התורה וחכמיינו זכרונם לטובה, מדגישים את חשיבות מצוות לימוד תורה החל מינקות והכל לפי יכולת הילד.

בגיל הרך השפעת הלימוד על הלומד גדולה ומשמעותית, מכאן שיש חשיבות ללמידה ולעשות שהלימוד מביא לידי עשייה.

תוכנה של מסכת אבות

מסכת אבות נמצאת במשנה במסכת ניקין. מסכת זו נקראת אבות כי מאבותינו למד את דרך הארץ הנקבעת מהאדם בכלל ועם ישראל בפרט. הרב שמישון רפאל הירש בפרשיו למסכת אבות כותב:

במסכת זו מוכנים חכמים: "אבות", הוואיל ומוכחים את עצם באמת דבריהם כ"אבות", בחכמה ובתבונה, העושים למען חנוכנו חמושי לשלמות העיטה עפי' ח'. (סידור תפילות ישראל עמי' שנג')

תוכן מסכת אבות הם דברי מוסר, חוכמה, מידות טובות ודרך ארץ. היסוד של כל המידות הטובות היא התרבות שניתנה בסיני. במסכת ברכות דף ה. נאמר:

ואמר ר' לוי בר חמא, אמר ר' שמעון בן לקיש: מי דכתיב (שמות כד) "ויאמר ה' אל משה עלה אליו החרה והיה שם ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצווה אשר כתבת ליהורותם?" לוחות" - אלו עשרה הדברים; "תורה" - זה מקרא; "והמצוות" - זו משנה; "אשר כתבת" - אלו נביאים וכותבים; "ליהורותם" - זו גמרא. מלמד ישcoleם נתנו למשה מסני.

התרבות מלמדת אותנו התנהגות טובה ומודגימה לנו דרך טובה. מי ששומר תורה ומצוות הדרך ארץ שלו, היא דרך ארץ על-פי התרבות.

חינוך לדרך ארץ ומידות טובות

חזק"ל מייחסים חשיבות רבה להתנהגות טובה, ללכת בדרכיו ה'.

* בספר החינוך, מצווה תריא, נאמר:

ללכת ולחדמות בדרכי השם יתברך

שנמצינו לעשות כל-מעשינו בדרך היישר והטוב בכל-כהנו, ולהתנות
כל-דברינו אשר ביןינו ובין זולתנו, על דרך החסד והرحמים, כאשר
ידענו מתרתנו שזהו דרך השם והוא חפוץ מביריותו, למען יוכו לטובנו,
כי חפץ חסד הוא, ועל זה נאמר "ollahat b'darciyu", ונכפלה המצוה
עוד במקום אחר, שנאמר "ollahat b'k'l-darciyu" (דברים י.יב). ואמרו
זכרונם לברכה (שבת קלג ב) בפרש זאת המצוה: מה-הקדוש ברוך-הוא
נקרא "רחום", אף אתה היה רחום; מה-הקדוש ברוך-הוא נקרא
"חנון", אף אתה היה חנון; מה-הקדוש ברוך-הוא נקרא "צדיק", אף
אתה היה צדיק; מה-הוא נקרא "קדוש", אף אתה היה קדוש. והענין
כלו, לומר שנלמד נשענו ללבך בעולות טובות כאלו ומדות נכבדות
אשר יספר בהם יתברך על דרך משל לומר שמתנהג במידות טובות אלו
עם ביריותו, והוא ברוך הוא יתעללה על כל-עליו גدول, שאין בנו כח ודעה
להשיג נדל מעלהו ורב טבו ולא בכל-הנבראים;

(עמי שס"ד)

מסכת אבות כולה מתיחסת למוסר, מידות ודרך ארץ עפ"י גדולי התורה. משניות רבות
במסכת זו מצויות את ערך האדם והבטנו.

* הרב יצחק הכהן קוק כותב:

"מטרת החנוך היא להכשיר את האדם לצורתו המתוכנת,
שהנקודה המרכזית שבזה היא:

לעשותו טוב ויישר.

ماoz אשר החל אברהם אבינו לקרוא בשם ה', היה לה נז
לנהלה, כי כל מה שתהייה הקריאה בשם ה' מושרש בלבו
של אדם יותר, בן נדל טבו ושרו, והוא יותר מאשר
לעצמיו ולחכברה כולה ...

ובאשר לתכליית השרשת הקריאה בשם ה' בלב ובנפש,
ביחור ובאומה בכללה, דרוש תלמוד קבוע משחר תל הילדות
של האדם, על כן לzech מקום בראש החנוך היהודי תלמוד
תורה, ודока תלמוד תורה ...

כימצין תצא תורה ודבר ה' מירושלים"

(רב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל, אגרות ק"ע)

* הרב ש. ר. הירש כותב על החשיבות שמייחסת מסורת ישראל להתנהגות האדם:

מסורת ישראל מייחסת חשיבות מרובה להתנהגות האדם. בהרבה מקומות הדגישו חז"ל, כי מלבד הערכות המוסריים, הרי גם התנהגותנו בחיי יום-יום, כגון: ישיבה, הליכה ועמידה, אכילה ושתייה, דיבור ועשה, אחוק ובכיה, צריכה לחיות נאותה ומונמתה, כך שלא נטריד את זולתנו ולא נעורר סלידה בעיניו הבריות. "ויהא משאו ומתנו בנהת עם הבריות" (יומא, פז)

(יסודות החינוך חלק ב' עמ' סוי)

חינוך בדרך ארץ ומידות טובות הם יסוד החברה, ולכן חיוב של דרך ארץ הוא לכל אדם, נאמר באבות ג, יד, כי "חביב אדם שנברא בצלם". התנהגות בדרך ארץ, היא ביכולתו של כל אדם.

הנחות יסוד ומטרות

מתוך תוכנית המסלול לגן הילדים, גיליון 3-6, עמ' 124-125.

הנחות יסוד

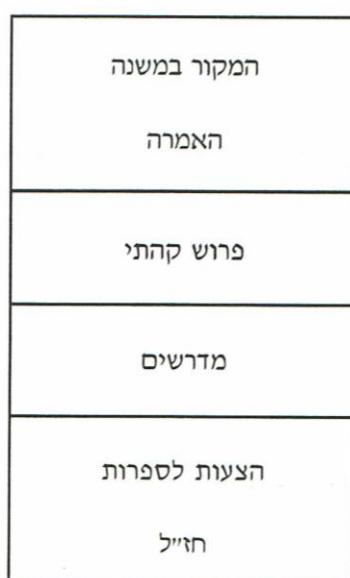
1. התורה היא תורה חיים והיא מלאה אותנו בכל הווייתנו.
2. העיסוק בחינוך לאמונה ולקיים צוות מתפתח ומצטבר במשך כל תקופה חינוכו של הילד בן.
3. חשיפה רחבה של הילד למקורות מידע יהודים מגוונים ומעוררי חוויה הקשורים לחיה היומיום מחזקת בו את אורח החיים הדתי.
4. קליטת ערכים דתיים בגיל הרך מתרחשת באמצעות הרגש – דרך פיתוח החוויה הדתית, באמצעות התנסות – דרך קיום המצוות, ובאמצעות הבנה – דרך הבקרה של טעמי המצוות.

מטרות (בחרנו את הרלוונטיות לתוכנית זו)

1. חינוך לאמונה וביחסו בה ברא עולם.
 - א. חינוך הילד אהבת ה'.
 - ב. עירור ההשתאות הילד לנוכח מעשי הבריאה, בבחינת "מה רבו מעשיך ה' ?".
 - ג. עירור התהווות הילד שה' עמו בכל מקום.
 - ד. חינוך הילד להודות לה' על השגחתו ועל נסיו.
2. חינוך אהבת התורה ולקיים מצוותיה.
 - א. פיתוח אהבה הילד ללימוד התורה וכוכנות לקביעת עתים ללימודה.
 - ב. עירור הזדהות עם מעשה האבות בילד.
 - ג. חיבור קיום המצוות בחיי יוסי-יוסי, בשbat ובחג על הילד.
 - ד. חינוך הילד לכבוד הורים ומורים.
 - ה. פיתוח יחס של כבוד, הבנה ועזרה לזרת בילד.
 - ו. חינוך הילד לבחור בדרכי שלום.
3. חינוך למצות ולביצועים טובים כל פי ההלכה.
 - א. הקניית הרגלים של קיום מצוות בחיי היומיום.
 - ב. הקניית ראשית הבנה של טעמי המצוות.

■ חלק ב'

- חלק זה הוא המעשי ובו מושלבים גישות דידקטיות לחינוך הילד בגיל הרך עפ"י גישת חז"ל.
- בסך הכל נבחרו ייח אמירות מתוך המשניות של מסכת אבות, מתוך התאמה לרמת התפתחותם, התנסותם והבנתם של ילדים בגיל הרך.
 - אנו נציג גישות דידקטיות לחינוך לפי מקורות חז"ל, עם פרשנות של ימינו.
 - האמירות מודגשות בתוך המשנה עם התוספת הפרשנית, כלהלן:

- לכל משנה ואמרה פרשנות.
- מספר הצעות להפעלת ילדים על-פי אמרה.
- לסיום מקורות בביבליוגרפיים להעמקה והעשרה.

גישהות DIDAKTISCHE לחינוך בגיל הרך עפ"י מקורות חז"ל

חז"ל מתייחסים לחינוך בגיל הרך עפ"י היבטים שונים: חינוך עפ"י שנות הילדים – חינוך דיפרנציאלי, דמות המenchet, האווירה הלימודית, הגיון בדרכי הלמידה, ושיתוף ההורם בתהליך החינוכי.

א. חינוך מהגיל הרך ועל פי נטיות הילד

* הרמב"ם, הלכות חמץ ומצה, פרק ז' מצווה ה. כותב שמצוות החינוך מתקינה כאשר מלמדים כל ילד וילד על פי יכולתו, הבנתו ונטיותיו. יש ילד שזוקק להמחשת הפרטים ויש שמסתפק בהכללה.

"במצות והגדת לבן מצוה להודיע לבנים ואפילו לא שאלה, שנאמר:
"והגדת לבן", לפי דעתו של בן אביו מלמד כizioni - אם היה קטן או טפש אומר לו: בניו כולנו היינו עבדים כמו שפחה זו, או עבד זה במצרים וכו'. ואם היה הבן גדוול והם מודיעו מה שאירע לנו במצרים ונさんは שעשו על ידי משה רבנן, הכל לפי דעתו של הבן"
(פי"ז מה' חמץ ומצה ח"ב)

* בתורה בשמות יג. ח. נאמר: "והגדת לבן ביום ההוא לאמור בעבר זה עשה ה' לי בצאתי מצרים". חג הפסח משמש לחינוך הבנים. התורה מלמדת שצורך לחזק את הילדים שישאלו שאלות ולהבין את התורה. יש ליצור מצבים שהילד ישאל שאלות מספר פעמים עד שיבין.

* הרב ש. ר. הירש, יסודות החינוך עמי קכ"ח, כותב שהחינוך מתחילה כבר בגיל הרך ושיש לחנוך את הילד לראות את תופעות החיים מנוקדות מבט של ההלכה.

"חינוך" – פירושו, להכשיר ולציד את הילד לקראת עתידו, למען יוכל לעמוד בפני כל נסיבות החיים ותמודותיהם. ובכן, כבר בגין רך למדו הילדים לראות את תופעות החיים מנוקדות-חראות של מצוה וחלכה, להעלות את המושגים האלה למעלה מכל העניינים האחרים בחיים.

ב. המenchet בגיל הרך

لمenchet השפעה רבה על חינוך הילדים, שכן יש עליה ללמידה, להעמק, לתת דוגמא אישית וocale בנסיבות.

– הרב דסלר א. בספרו 'מכתב מאליהו', כותב מהי הדרך שתלך בה המenchet כדי להשפיע.

"לא בדרשות אפשר לקרוא בשם هو ולחשוף, כי אין בדרשות שום כה... אך במעשים רבים ונגולים, ובחפס לכל צד..."

(פרק א' עמ' 138)

* הרב אבינו מביא משל של הרב צבי יהודה קוק בדבר אישיותה של המחנכת,

רבנו הרב צבי יהודה היה ממשיל משל, לפיו מהןך הוא כמו תנו חם: הוא מחمم, רק אם הוא חם בפנימיותו. אם אני רוצה לעורר אצל חניכי את הרצון הטוב, עלי לטפח את הרצון הטוב שלי והוא נדבק גםبيل, לא דרך הלימוד דזוקא, אלא גם דרך החיקוי. החיקוי מתחילה בגין הרך, בחוקיותם של דברים של מה בכך. מהןך בעל מידות טובות מעורר להזדהות, וילד יכול גם להזדהות עם מיישמו שכבר אינו חי, הוא יכול להזדהות עם אברהם אבינו, אבל זאת בתנאי שאין סתירה בין חסיפורים הללו לבין חי המהنان.

(החינוך הטבעי עמ' 47)

* ספר היישר, מצין שהמחנכת צריכה ללמד את מה שמקיימת ומאמינה בו,

"ואם יהיה מתעסק בתלמוד תורה ולמד לתלמידים - אישרין, כי הוא העסק הטוב והישיר. וכאשר ילמד לוולתו או ייסר לתלמידיו, אל ישכח ליסר נפשו עמו וללמודה. כי לא נכון לאדם ליסר לוולתו - במה שאינו עושה, וללמוד - מה שאינו מאמין בו. כי כל דבר שיצא מן הלב - יכנס לבב".

(ספר היישר, קט)

* הר' ש. ר. הירש, שם, עמ' נה', כותב שהתנהגותה של המחנכת משפיעה יותר מדברים שתאמר.

... ברם, איש לא יוכל ללמד אומנות שהוא עצמו אינו בקי בה. לא בדיבורים בלבד מחדירים את התורה בלבד הولد, אלא בעיקר עלי-ידי מעשה והתנהגות לומופת. התלמיד לומד בעיקר מהdonegal שמוריו משמשים לו. אם המורה אינו בקי בתורה שהוא מלמד, הרי לעולם לא יוכל התלמיד להשתלם בה. "רבי לא שנה, רב ה'יא מנא ליה?" (נדה, סב). שנייותו של המורה נקלות בנפש התלמיד ומישתרשות בקרבו.

לאוירה הלימודית והחינוכית שתשרה המחנכת משקל רב. חז"ל כתבים בשבח הלימוד מתוך שמחה. כאשר הילד למדמצוות ומידות מותך הנאה ושמחה, תטמע בו שמחת קיום המצווה.

נאמר בתלמוד: רבן שמעון בן גמליאל אומר: כל מצוה שקיבלו עליהם בשמחה כגון מליח שכתוב (תהלים קיט): "ישש אנכי על אמרתך כמושיע שלל רבי", עדין עישין אותה בשמחה, וכל מצוה שקיבלו עליהם בקטטה כגון עריות שכתוב (במדבר יא, ז): "וישמע משה את העם בוכה למשפחותו", עדין עישין אותה בקטטה (שבת קל).

למדים אלו מכאן שם הילד בקטנותו מקבל את המצווה בשמחה ובהבנה, הרי שהשמה נשארת לו לכל ימי חייו, דהיינו שלעולם לא תפרד השמחה מגוף המצווה, ובכל פעם שיקיים את המצווה ישמה לקיימה.

* הרב בר שאול מצטט את הרמב"ם בנושא שמחת מצווה,

"עיקר גדוֹל בחינוך לקיים מצוות מעשיות שבין אדם למקום ובין אדם לחבריו, הוא שמחת המצווה. השמחה שישמה אדם בעשיית המצווה ובאהבת האל שמצווה בהן, עבודה נדולה היא. (רמב"ם סוף הל' זלמן)

עיקר הדבר הוא:

שאין ראוי לו לאדם לעשותות המצווות מצד שחן חובה עליו והוא מוכರח ואנו בעשיותן, אלא לעשותן והוא שמח בעשייתן.

ויעשה הטוב - מצד שהוא טוב

ויבחר באמות - מצד שהוא אמת

ויקל בעיניו טרחן ויבין כי לך נוצר: לשמש את קונו.

וזהו שלמה בדרכי מוסרו שיבח שמחת ה指挥 ואמור:

בנין,

אם חכם לך - ישמח לך גם אני"

(הרב בר שאול זצ"ל מצוה ולב ב' 197)

ג. סביבה חינוכית

לבית הילד, הסביבה ואנשי החינוך איתם נפגש הילד השפעה על נפשו, ועל חינוכו.

* הרי הירש עמי נוי, כותב על ההורים והמחנכים והשפעתם.

הילדים ניחנו בטבעת-עין חזה, כחו-شمיעה מפותחת מאד ובנפש טובה, עריה ותוספת, והם רגינשים מאד לכל השפעה חבאה עליהם מן החוץ.

כל הדיבורים על תורה ומוסר אינם עוזרים על הילד כמו הדוגמא החיה שהוא רואה אצל הוריו ומוריין, אם לטובה ואם לרעה.

* הרי אבניר, כותב על חשיבות מפגשים של הילד עם אנשים טובים.

צריך להפגיש את הילד עם אנשים טובים ונספים. רכבים הם האנשים הטוביים: אנשים שעובדים קשה, אנשים שמוציאים בשדה, אנשים שעוסקים ביזמותו של עולם, במקצועות שונים, ואנשים שעוסקים בתורה. כמו כן: אדם החולך לעשנות מצווה, כדי שייקח אותו את ילדו. הילד יכול להתלוות אל הוריו לביקור חולמים, לניחום אבלים, ואף ללוויית המת. אך הוא יהיה את גמilitות החופדים, ומושפע ממנה. (החינוך הטבעי עמי 55)

ד. ביצד נפיעל את הילדים (על-פי שינובר, שער למד, ישיבת נחלים עמ' 86)

הגמרה נותנת מספר דרכים דידקטיות ללמידה.
תחילתה נcir אוטם, בחלק המשעי נביא את הישום שלהם.

1. לעשות סימנים בלימוד

חז"ל עשו סימנים כדי לזכור טוב יותר את לימודם. אלו נציע סימנים כגורםים מזמינים,
בhem ניתן להשתמש בהעשרה בלמידת האמרות.

ע"פ הגמ"י בעירובין דף נ"ג ע"א "בני יהודה צדיקי לישנא ומתנה לייה
סימנא, נתקימה תורה בידם, ועוד, שם בדף נ"ד ע"ב "אין התורה נכנית
אלא בסימני" שנאי "שימה בפיהם וכו'".

- דוגמאות לגורמים זמן:
- שיר או דיקלום
 - ארוע אישי או ציבורי
 - חפץ או תמונה
 - דרמה
 - קטע עיתוני
 - משחק
 - האזנה לקלטת למעשה שהוא
 - סיפורו
 - טויל

2. הסתכלות בצדיקים

הסתכלות בצדיקים ובמעשייהם מעדנת את נפשו של הילד, לכן רצוי להפגיש את הילד
עם אנשים ודמויות של עיטה צדקה וחסד, כדי להסתכל בדרכיהם וללמוד מהם. כמו
כך, רצוי לספר ליד על מעשה הצדיקים.

- ע"פ"י הספר מעמי המנהנים עמ' תקי"ז בשם סי זוקון דנורא. והמקור
בוקרא רבבה בראש פ' אחריו ושם נאמר, על דרך שהיה טוב רואי שכל
הרואה נזכר בתלמודו.

3. גירסה דין&קotta

לימוד של ילד קטן נשאר לארוך זמן.

גירסה דין&קotta - ע"פ"י מסכת שבת דף כ"א ע"ב ושם גירסה
דין&קotta, אומר רשי"י מתקיים יותר משיל זקנה.

חיזוקים לכך אלו מוצאים במספר מקורות, אבות פרק ד' משנה כ':
אלישע בןabee אומר: הולמד ילך למה הוא דומחו לדוי הכתובה על נייר חדש.
והולמד ז肯 למה הוא דומחו לדוי הכתובה על נייר מוחוק.

* הרמב"ם הלכות תלמוד תורה

ולא יבטלו התינוקות כלל, חוץ מערבי שבתות וימים טובים בסוף הימים ובימים טובים, אבל בשבתות אין כורין לכתילה (שיעורים חדשים) אבל שונן לראשון, ואין מבטלין התינוקות ואפילו לבני בית המקדש, (שם, ה"ב).

* הרב ש. ר. הירש עמי קצוי – יסודות החינוך

כל מה שהילד לומד בפידור ובחומר, בסופורי המקרא ובכל ספר אחר המניש קצת תודעה יהודית על קצה המולג - אין בו אפילו התחלה של לימודי היהדות. אפילו לימוד התנ"ך עם פירושיו הראשונים, לא יספיק אלא בדוחק. אמן לימוד התנ"ך ישפיע על הבן, שיבין וידע את מקומו בעולם ובתולדות האנושות, ויתלהב למלא את תפקידו כיהודי בכל כוחו, מכל להתחשב בכל הקשיים והויתורים החמורים הרבנים הכרוכים במילוי התפקיד הנעלם הזה. אבל בידיעת התנ"ך נרידא לא ירד הבן לתוך-תוכו של התפקיד עצמו, לא יעמוד על תוכנו הנשגב ולא יהיה מוחoten מפני ספיקות הבאים מיטין ומשמאלי, אלא אם כן ילמד גם את התורה-שבעל-פה, ישן לעצמו את דברי חז"ל ויشكוד על מפרשיהם. שכן לימוד זה הוא אחד התנאים הראשוניים לנאמנות להו ולידעה ברורה של תפקיד האדם עליו אדמות.

4. שקייה וחזרה

יש לשקו, לחזור ולקרוא שוב ושוב, כדי שהלימוד יהיה טבוע בלומד.

על פי ערובין נ"ד ע"א אר"א מא דכתיב "לוחותaben" אם אדם משיים עצמו את לחייו כאבן זו שאינה נמהית. (ופרש"י כך לחייו אין נזין מלחרור על לימודו וללמוד אחרים). תלמידו מתקיים בידו, ועל דרך مثل אמרו "לב חכם בימינו ולב כסיל בשמאלו" והחכם מכיר ימינה וחומר על מה שלמד, והכסיל רק מתקדם כל הזמן לביוון שמאל.

5. לימוד בקול רם

כדי למנוע שכחה יש ללימוד בקול רם.

על פי ערובין נ"ג ע"ב, תנא תלמיד אחד היה לו לר"א שהוא שונה, לאחר ני שנים שכח תלמידו.

6. לימוד בנעימה

השירה והזימרה מעשירים את הלמידה.

על פי מגילה ל"ב ע"א כל חוקר בא נעימה ושונה ללא זמרה
עליו הכתוב אומר "וגם אני נתן להם חוקים לא טובים ומשפטים
בלי ייחו בהם. וכי התומי שם, שהוא רגילין לשנות המשניות בומרה
וע"י כך נזכרים יותר.

לחلك מן האמרות לחנים ולכן אפשר לשיר אותן עם הילדים. למשל השירים:

1. על שלושה דברים העולם עומד ...
2. הלו אומר, והוא מתלמידיו של אהרון ...
3. צדקה.
4. מצווה גוררת מצווה.

7. לימוד מתוך הספר

הספר מקור למידה, לומד מתוך ספר קל לזכור, וקל להזכיר במקור הלימודי.

על פי ירושלמי ברכות פ"ה ה"א "אייר ווחנן ברית ברותה היא,
הלויד אנדאה מותך הספר לא במהרה הוא משכח.
(מדוע נכתבת המילה אנדאה היה וכזמנם אסור היה לכתוב בספר
רק דברי אנדאה).

מוסיף בעניין זה ר' ש. ר. הירש, שם, עמ' קצ'.

ראוי שילמד הילד ויומד על דמותם ואישיותם של החכמים מתוך
כתביהם, כי רק באופן זה יבין את כל רוממותה ואצלותה של רוח
החכמים, את גאננותם ונדרותם בתורה. או-יאו יהיה מהוון מפני כל
דברי הלוג המסתפים את דמותם ואישיותם של חז"ל, עד שבגנאה
של יודע-דבר יודהה, מתוך יחם של בוז ובשאט-נפש, את טענות
הכוב והחבל.

דרכים אלה שאנו לומדים מן הגמרא, ניתן ליישם בגין הילדים, כאשר לומדים את
האמורות של מסכת אבות. דוגמאות לכך נביא בהצעות לפועלות.

דרכי הוראה – עקרונות

1. אווירה חינוכית

התנוגות נאותה היא אחת המצוות העיקריות של המידות. כדי להתרגל בה צרייכים אווירה חינוכית הולמת. התנוגות של נימוס ודרך ארץ ומידות טובות ניכרת בעיליל, لكن אווירה מעודדת ותומכת תשפיע ותעניש את החוויה בחינוך. יש ליצור אקלים חינוכי חיובי המקנה לידי הרגשת ביטחון ויכולת. הילד יביע רגשותיו והתייחסותו כלפי ילדים ומבוגרים. המחנכת תתן ביטוי להתייחסות הילד ותחזק את ביטחונו ביכולתו להיות חבר טוב, וכן ללמד ולקיים תורה ומצוות מתוך שמחה של מצוה.

2. המחנכת

לאישיות המחנכת משקל רב בחינוך למידות טובות. עיקר חינוכה הוא על פי דוגמא אישית, בדרכי נועם ובדברי הולם. אין טעם בהטפת מוסר ישירה לידי. הילד זוקק לחיזוקים חיוביים על רקע ההתנסויות שלו, מתוך הסיטואציות החברתיות והלימודיות המתרכחות בgan. למדת מידות היא בדרך כלל בדרך לא פורמלית, אלא מתוך מקרים טבאים המתרכחים בין כותלי gan הילדים או בשעת חצר. הילדים לומדים בכל עת ובכל מקום, לכן כל חוויה לימודית תתרום להתפתחותם. לעיתים יש לפתח את הסיטואציות המתרכחות ללמידה 'מעבר' ולהעניש את הילדים. עיקר החינוך בגיל הרך אינדיידואלי, אך יש אפשרות ליום למידה קבוצתית, שהרי הילדים לומדים זה מזה, ולימוד בצוותא מביא לשיתוף פעולה.

3. דרכי למידה והכוונה

הגיוון בדרכי למדת האמרות חיונית, המחנכת תיזום העשרה סביבה ההתנסויות הטבעיות של הילדים בדרכים שונות:

- א. גורם מזמן:** אורח שmagiu לגן, קופת צדקה חדשה, הכנסת ספר תורה לגן או לבית הכנסת הסמוך לגן.
- ב. מדרש תמן:**לקט הצירורים המצורפים לתוכנית זו, יהו עוד דרך לחוויה ולמידה סביב האמרות. כמו כן, ניתן להשתמש בתמונות הקימות במוסד החינוכי.
- ג. סיפורי צדוקים:** מפגש עם סיפורים צדוקים כדי להתחקות אחר אישיותם.
- ד. סיפורי עתנאיים:** סיפורים וצילומים מתוך העיתון על אנשים טובים ומעשים יפים. ניתן לאסוף ולאגד את אוסף הספרים, כדי שהילדים יוכל לדף ולספר זה זה.
- ה. שירה של האמרות:** שירים אהובים על הילדים, ניתן להאזין או לשיר עם הילדים את האמרות המולחנות. כמו כן, קיימים שירים רבים על מידות ודרך הארץ.
- ו. תנעה וריקוד:** הוספה תנוגות בשעת השירה או ריקודים, מעכימים את החוויה.

- ג. **דיקלומים וסיסמאות:** אפשר לילדים להמציא דקלומים קטנים וסיסמאות בתחום דרך ארץ. ניתן לשחק בחברת פירסומת, הממציאה פרסומות להתנהגות הולמת.
- ה. **המחזב:** המחזב סיפורים צדקיים או המחזב סיטואציות מתוך חייו הגן, בנושאים הקשורים בהתנהגות הולמת על פי מה שהרו לנו חז"ל במסכת אבות.
- ט. **משחק סוציאו-דרמטי:**נוסיף אביזרים התורמים למשחק ולגיונו. למשל אביזרים בנושאים: תורה, צדקה, ביקור חולמים, קבלת אורחים, רב ותלמידיו ועוד.
- י. **שיחת קבוצתית:** ילדים ישאלו שאלות, ויתיחסו לאירוע שקרה לאחד מהילדים, בנושא של מידות טובות. ניתן להקליט את הילדים בשעה שהם מספרים על אירוע או חיה שלהם, ולאחר כך לדון איתם על מה שספר ומה שמדים מהסיפור.

הפנמה של מידות טובות תתרחש בהדרגה, ותחילה סביב רגשות הילד. היא תעsha על ידי מעשים טובים ופיתוחה של חוויות דתיות. למשל: הכנסתת אורח בגן, מתן צדקה למושפה נצרכת, ביקור אצל סופר סת"ם, ביקור ותפילה בבית הכנסת.

נעודד את ילדי הגן לקיים מצוות רבות, שהשגרה תביא להרגל. נחזק וניצין מעשי דרך ארץ של הילדים. למשל: ילד שמביא צדקה, ילד שמקפיד על הרגלי שיחה, ילד שמקדים בשלום, ילד שŁומד תורה, ילד שמקיים ביקור חולמים ועוד.

הבנה של חשיבות קיום המצוות והמידות תתרחש בשלב מאוחר יותר. לכן יש צורך בחזרה על האמורות בהזדמנויות שונות ובדרך למידה מגוונות. הילדים זוקקים לפרק חיים כדי להפנים מידות טובות ולהבין מדוע זה חשוב. כמו שנאמר, לא דומה מי שוננה פעם אחת למי ששונה עשר פעמים.

**אין הלימוד מטרה בפני עצמו,
אלא לשמר, לעשות ולקיים את כל דברי תורה באהבה.**

שיתוף הורים

אין תחליף להורי ילדי הגן בחינוך ילדיהם למדות. גן הילדים מהוועה השלמה ונדרך נוסף לחינוך שהילד סופג בبيתו עם הוריו ומשפחותו. המשפחה מפתחת את אופיו של הילד ומעצבת את נטיותיו, תכונותיו ורצונותיו של הילד. על כן יש לשתף את ההורים בחווית לימוד האמרות מסכת אבות. כדי לבקש מההורים משוב סביר חוות התנסויותיהם עם ילדים.

הרב שמשון רפאל הירש קורא לשיתוף הורים בעשייה החינוכית 'עבודת צוות'. לדעתו, רק שיתוף פעולה בין בית הילד והמוסד החינוכי ישא פרי בחינוך הילד למדות טובות.

הצעות לארגון מקומות

להלן שתי אפשרויות למיקום האמרות, שתיהן אינן מחייבות.

הצעה א'

לשלב את האמרות במרכזו תורני הקיים בגן, ולהוסיף:

- ★ קלסר ובו סיפורים עיתונאים על מעשה חסד.
- ★ קלטות עם שירי האמרות.
- ★ סיפורים צדיקים.
- ★ מערכת קשב כדי שהילדים יאזורו לסיפורים שהקליטו את עצמם.

הצעה ב'

לשלב את האמרות והצירות בתכנים המודגמים בגן במקומות השונים, למשל אם תלמידים בגן על:

- ★ התוכן סופר סת"ם – נוסיף את האמרה "עשה תורה קבוע".
- ★ התוכן צדקה – האמרה "מרבה צדקה מרבה שלום".
- ★ התוכן גמilot חסדים – "על שלושה דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה ועל גמilot חסדים".

קיימות אפשרויות לשלב את האמרות במרכזים.

- ★ במרכז משק בית – "זהוי מקבל כל אדם בסבר פנים יפות".
- ★ במרכז הספר – "שניהם שיושבים ויש בניהם דבר תורה שכינה בניהם".

סעיף זה הוא יישומי ומשולבים בו קטיע הרחבה והעשרה לגנטה.

הוא מחולק לשלווה חלקים:

א. רשיית ייח האמרות.

ב. האמרות ופרשנות.

ג. הצעות לפעילות.

א. רשיית ייח האמרות

לפניכם ייח האמרות שנבחרו מתוך מסכת אבות על-פי סדר הופעתם במסכת. כל מחנכת תבחר את האמרות על-פי שיקול דעתה ובהתאם לארועים ולתכנים הנלמדים בגנה. ניתן לבחור חלק מן האמרות או להוסף על הרשימה המוצעת.

מסכת אבות

א / א = משה קיבל תורה מפי ני ומספרה ליהושע ויהושע לזקנים...

א / ב = על שלושה דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה ועל גמilot חסדים.

א / ו = עשה לך رب וקנה לך חבר.

א / י"ב = חיל אומר: هو מתלמידיו של אהרן אהב שלום ורודף שלום.

א / ט"ו = עשה תורהך קבע.

א / ט"ו = והוא מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות.

ב / ה = לא הבישן למד.

ב / ז = מרבה צדקה - מרבה שלום.

ב / י = ואל תהי נוח לבועם.

ב / ט"ז = היום קצר והמלאה מרובה.

ג / ב = שניים שיזובין וייש בניהם דבר תורה שכינה בניהם.

ג / ג = שלושה שאכלו על שלחן אחד ואמרו לעליו דברי תורה, כאלו אכלו משלהנו של מקום.

ד / א = איזהו עשיר ? השמה בחלוקתו.

ד / ב = מצוה גוררת מצוה.

ד / ט"ז = הוא מקדים בשalom כל אדם

ד / י"ט = בנפל אויבך אל תשמה

ה / ז = החכם... ואין נכנש לתוכך דבריו חברו.

ו / י"ט = וכן כתוב בספר תהילים על ידי דוד המלך (תהילים קיט, רב),
"טוב לי תורה פיך מאלפי זהב וככסף".

ב. האמרות ופרשנות

פניכם המשניות וייח האמרות הנבחרות מתוכם. האמרות נבחרו תוך התאמה לרמת התפתחותם, התנסותם והבנותם של ילדים בגיל הרך.

כל אמרה פרשנות קהני, ולרוב האמרות מדרשים והצעות לסיפור חוז"ל.

המשניות מופיעות לפי סדר הופעתם במסכת אבות.

הפרשנות, המדרשים וסיפור חוז"ל שבחרנו, הם בגדר הצעות. רצוי ללמידה ולהרחיב מעבר למה שמצוע כאן.

מLECTAH AVOT

פרק א' – משנה א'

**משה קבל תורה מפיini, ומסרה לייחס, ויהושע
לוֹזָקְנִים, וּזְקָנִים לְגַבְיָאִים, וּנְבָיאִים מִסְרָךְ ? אֲנָשִׁי
כֶּנֶּסֶת הַגְּדוֹלה. הֵם אָמְרוּ שֶׁלֶשׁ דָּבָרִים: קָבוּ
מִתּוֹגִים בְּדִין, וּמַעֲמִידִים מִקְמִידִים פְּרָגָה, וְעַשׂ סִיגָּן
לְתֹרָה.**

משה קיבל תורה — כל התורה כולה, שכחוב ושבעל פה כאחד, קהתי
מפניי — מאות ה' שנגלה על הר סיני, שכן דרשו את הכתוב (וירא
כו, מו) : „אללה החוקים והמשפטים והתורות אשר נתן ה' ביןנו ובין
בני ישראל בהר סיני ביד משה“ — „החוקים“ אלו המדרשות (מדרש)
הילכה ; „והמשפטים“ אלו הדינים ; „התורות“ — מלמד שתתי
תורות ניתנו להם לישראל : אחת בכתב ואחת בעל פה ; „בהר סיני
ביד משה“, מלמד שניתנה כל התורה — הלכותיה ודקדוקיתה ופירושיתה
— על ידי משה מפניי (תורת כהנים בחוקותיו) ; ומסרה לייחס —
שכתב בו (שמות לג, יא) : „ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימש
מתוך האוהל“, ולפיכך זכה לירושתו שנאמר (במדבר כג, יח-כ) :
„ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע בן נון איש אשר רווח בו
וסמכת את ידך עליו... ונתת מהודך עלייה, למען ישמעו כל עדת בני
ישראל“, וככתוב (דברים לה, ט) : „ויהושע בן נון מלא רוח חכמה
כי סמרק משה את ידיו עליו, וישמעו אליו בני ישראל“ ; ויהושע מסרה
לוֹזָקְנִים — שהאריכו ימים אחריו, כמו שכתב (יהושע כה, לא) :
„ויעבד ישראל את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו
ימים אחריו יהושע“, עתניאל בן קנן היה מראשוני הזקנים, ועלוי
הכהן מאחרוניהם, שהishopsיטים אף הם בכלל הזקנים (המאיר) ; וּזְקָנִים
מסורה לְגַבְיָאִים — שתקופתם נשכחת מימوت שמואל הנביא עד
לימי חזקיה ומלך, שהיה אחורי הנביאים, כמו שהזכיר
בקדמיה ; וּנְבָיאִים מִסְרָךְ ? אֲנָשִׁי כנפת הגודלה — בתחילת
ימי הבית השני, כמו שבארנו לעלה בקדמיה.

**שמעון הצדיק היה משליחי הכנסת הגדולה. הוא היה
אומר: על שלשה דברים קעומם עומד: על התורה,
ועל העבודה, ועל גמילות חסדים.**

קחתי

שמעון הצדיק היה משליחי הכנסת הגדולה – קלומר האחרון לאנשי הכנסת הגדולה. הוא היה אמר – כך היה רגיל לומר: על שלשה דברים העומדים עמד: על התורה, ועל העבודה, ועל גמילות חסדים – בזכות שלשה דברים אלו העומדים מתקיים: א. בזכות לימוד התורה, שכן אמרו חז"ל (נדרים לב, א) : "גוזלה תורה, שאמללא תורה לא נתקיימו שמים וארץ", שנאמר (ירמיה לג, כה) : "אם לא בריתנו יום ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי", קלומר אלמלא תורה כתובה בה (יהושע א, ח) : "לא ימוש ספר התורה הזה מפיק והגית בו יום ולילה", לא היה העולם קיים. ב. בזכות עבודת הקרבנות, שכל זמן שעבודת בית המקדש קיימת, העולם מתברך על יושביו ושמיים יורדים בזמנם, שכתווב (דברים יא, יג–יד) : "ולעבדו בכלל לבכם וכל נפשכם, ונחתת מטה ארצכם בעתו" (אבות דרבי נתן); ומשחרב בבית המקדש, בא התפילה שהיא עבודה שבלב, במקות עבודת הקרבנות. אחרים מפרשין: עבודה – קיום המצוות בכלל. ויש מפרשין: עבודה ממש, כגון חרישת זריעת, קצירה וכיוצא בה, שהרי על ידי העבודה נעשה האדם שותף להקב"ה במעשה בראשית, כמו שנאמר (בראשית ב, ג) : "אשר ברא אלהים לעשו" – על מנת שיסופר האדם לעשות ולעסוק בישובו של עולם ובתיקונו (ספר המאור בשם "לב אבות"). ג. בזכות גמילות חסדים, שאדם עושה חסד שם חברו, שכתווב (תהלים פט, ג) : "עולם חסד יבנה". ואמרו חכמים: גוזלה גמילות חסדים יותר מן הצדקה, שהצדקה במונח, וגמילות חסדים בין במונח בין בגוף (כגון ניחום אבלים, ביקור חולמים וכדומה); צדקה לעניים, וגמילות חסדים בין לעניים בין לעשירים; צדקה לחיים, וגמילות חסדים בין לחיים בין למותים". – במדרש שמואל מבואר, שרבי שמעון הצדיק בא לבאר למה זההו אנשי הכנסת הגדולה על שלושת הדברים הנזכרים במשנה א', שכן על שלושה דברים העומדים עמד, ובאו אנשי הכנסת הגדולה לחזק שלושת עמודי עולם אלו: כנגד התורה והמצוות, אמרו: "ועשו סיג לתורה". וכן כנגד גמילות חסדים אמרו: "הוא מתוננים בדין", שכן גמילות חסדים גדולה כמציל עשוק מיד עושקו על ידי שהוא דין אמרת לאmittog.

שタル

עם חשיבותה של התפילה, וביחורו של התפילה בכוונה, אין לשוכן שלא די בתפילה, ואף לא בלימוד תורה, אלא חיב אדם גם לקיים את המצוות. מעשה בעשר שחוורה לנסוע למקום רוחק לתקופה ממושכת. לפני צאתו מסר למשרת רשיימה מפורשת של כל העבודות שהייב המשרת לבצע בזמן העדרו של בעלת הבית. העשר הוירטו במיחזור שלא ישכח לקרוא בכל יום את הרשימה, כדי שלא ישכח דבר מכל מה שהוא חייב לעשות.

כשחזר העשר ממסעו, קרא מיד למשרתו ושאל אותו האם עשה כל מה שאמר לו לעשות. – בודאי, אדוני, השיב המשרת. – קראתי בכל יום את כל הכתוב ברשימתה. כעס עליו בעל הבית וצעק עליו: וכי התכוונתי שתקרה ברשימתה. כאמור ערך את הרשימה כדי שתזכור את הדברים שהייב אתה לעשיהם, ולא על מנת שהקריאת תוכאו במקומות המשעה? כך גם בלימוד תורה ובתפילה: מפורטים בהם המעשימים אותם הייבים אנו לעשיהם, ונודע ערכם רק במידה שאנו מازפינים להם קיומם מציאות ומעשים טובים (על פי משל של החפן חיים", מקוצר).

תדפיס

על גמilot חסדים. "גמilot חסדים הוא להלביש ערומים ולבדך חולים ולנהם אבלים ולקיים מתים" (פירוש רבנו בחיה). "חכמים רואו בנוכנות לעזרו לזוקקים לעורה, סימן היכר לאדם מישראל" (פירוש הרב הרץ, על פי יבמות עט, עא).

מעשה ברבי עקיבא איגר שנסע מעירו לכפר אחד להיות סנדק בברית-ミלה. הימים ימי גשמיים, והדרך משובשת בבבירות ובשלוליות, והשעה שעת אשמורת הלילה, חושך ואפלה מסביב. והוא העגלון אнос לרdot מעל הדוכן של העגלה, עברו עד ברכיו בימים ובבז' ולתמן בעגלה שלא תיהפוך על פניה. כשהללו לאדמה יבשה חור העגלון וישב על הדוכן וחלץ את געליו שהיו רטובות למגררי.

לאחר געיים מועטים הושיט לו רבי עקיבא זוג גרבים ואמר לו: החלף את גרבין, שמא תצטנן, הרי רטובים הם.

עשה העגלון כך ואמר: רבבי, חייתי ני!

כשהAIR הבוקר ורבי עקיבא ירד מעל העגלה, הרגש העגלון שהוא גועל געלים בלי גרבין לרגליו. הבין מהיכן لكم הרבה אמרם את הגרבים שהושיט לו. פתח ואמר:

הייתכן רבבי? אילו ידעת... אלא מה? הפסיקו רבבי עקיבא. ככל נהא שני אשב גועל געלים וגרבים ואתה תשיב יחף ובגרבים רטובים? (לפי א' ליפסן).

רב' צבי אלימלך מדינוב, מגDOI החסידות, כתוב: אנו אומרים בתפילה העמידה "אלוקי אברהם, אלוקי יצחק ואלוקי יעקב", אך בסיום הברכה מזכירים אנו רק את אברהם: "ברוך אתה ה', מגן אברהם". מה אנו לומדים מכך?

아버יהם אבינו נתפרנס במעשי גמilot החסדים שלו (הכנסת האורחים ורוחמים על הבריות). יצחק נודע בעבודת ה': "ויצא יצחק לשוח בשרה" (בראשית כד, סג, ומשמעו שהLEN להתפלל, פירוש רשות'). יעקב נודע באהבותו ללימוד תורה: "ויעקב איש תם יושב אוהלים" (בראשית כה, כז, ופירוש הדבר שלמד תורה, לפי רשות'). מצאנו אףו שלוש האבות עוסקו בgemilot חסדים, בעבודה ובתפילה, שהם שלושת הדברים שעליים העולם עomed.

קצור שלוחן
ערוך
סימן קציג.

הלכות בדור חולים
א. כshallה האדם, מצוה על כל אדם לבקרו, שכן מצינו בהקדוש-ברוך-הוא שמכבר חולים.
כמו שדרשו רבוינו זכרונו לברכה בפסק (בראשית יח, א): "וירא אליו ה' באלי מראה"
– מלמד שבא אליו לבקר החולה (סוטה יד, א). הקרובים והחברים שרגלים לכנס לביתו
תמיד – מהה חולכים לבקרו מיד כשהשמעו שהוא חולה.

מצות בדור חולים ואימתן זמנה
עקר מצות בדור חולים הוא לעין בצרבי החולה מה הוא צריך לעשות לו, ושים מצא נתתיירות
עם חבריו, וגם שיתן דעתו עלייו ויבקש רחמים עלייו; ואם בדור ולא בקש – לא קיים את
המצוה. וכך אין מברךין בשלוש שעות הראשונות של היום, מפני שאז כל חולה מקל עליו
חליו, ולא יחש לבקש עלייו רחמים; ולא בשלוש השעות האחרונות של היום, שאז מכבד עליו
חליו, ויתיאש מלבקש עלייו רחמים. (סימן קצג, סעיף ג).

- כה עשו חכמינו
1. בדור חולים, חלק ב', הוצאת מורשת, תל אביב, עמ' 177.
 2. בזכות גמלות חסדים, חלק ב', עמ' 187.
 3. פקוח נפש, חלק ב', עמ' 180.

פרק א' – משנה ו'

יְהוֹשֻׁעַ בֶּן פְּרָחִיה וְנִפְאֵי הַאֲרָבֵלִי קִבְּלוּ מַהְם. יְהוֹשֻׁעַ
בֶּן פְּרָחִיה אָוֹمֵר: עֲשֵׂה לְךָ רַبָּ, וְלֹקֶת לְהַסְּבָּרָה, וְהַנִּזְנֵן
דָּן אֶת כָּל הָאָדָם לְכַפֵּר זִכְוּרָתָךְ.

קהתי

קיבלו מהם – מוסי

בן יועזר ויוסי בן יוחנן. יהושע בן פרחיה אומר: עשה לך رب –
שתלמוד ממנו תורה בקביעות; וכן מכואר באבות דרבינו נתן: „עשה
לך رب“ כיצד? מלמד שיעשה לו את רבו קבוע, וילמד ממנו מקרה
משנה, מדרש, הלכות וגדיות. טעם שהנינה לו במרקרא – סוף שייאמר
לו במשנה: טעם שהנינה לו במדרשי – סוף שייאמר לו בהלכות;
טעם שהנינה לו בהלכות – סוף שייאמר לו באגדה; נמצא האדם ההוא
יושב לו. במקומו ומלא טוב וברכה. היה רבי מאיר אומר: הלומד
תורה מרבית אחד למה הוא זומה? לאחד שהיתה לו שדה אחת, וורע
מקצתה חתים, ומקצתה שעורים, מקצתה זיתים, ובמקצתה אילנות,
ונמצא האדם ההוא מלא טובה וברכה. ובזמן שהוא לומד משניינים או
שלשה, דומה למי שיש לו שדות הרבה: אחד זרע חתין, ואחד זרע
שערים, ואחד נטע זיתים, ואחד אילנות – ונמצא האדם ההוא
מופור בין הארץ לבלא טוב וברכה“. וקננה לך חבר – השבד
בכל מודעך לרכוש לך חבר טוב ונאמן, והידבק בו, וקננה לך את
אהבתו וידידותו; וכן אמרו (תנא דבר אליהו): „עלולם יקנה אדם
חבר לעצמו ויאכל עמו ויקרא עמו ויישנה עמו ויגלה לו סתרי תורה
וסתורי דרך ארץ, שנאמר (במדבר כז, יח): „קח לך את ירושע בנו
בון“ – מיי „קח לך“? אלא למדך שאין חבר נקנה אלא בליך;
ואין חבר נקנה אלא בדים“.

**הַלְּ וִשְׁמָאי קָבְלוּ מֵהֶם. הַלְּ אֹמֵר: הַנִּי מַתְּמִידִין
שֶׁל אַפְרָן, אֹהֵב שָׁלוֹם וּרוֹדֵף שָׁלוֹם, אֹהֵב אֶת
פְּבָרִוּת וּמִקְרָבֵן לְתֹורָה.**

באור משנה י"ב

קהתי

הלל ושמאי – הזוג האחרון מחכמי הזוגות – עמדו בראש הטנחרדים. וישיבת החכמים בימי מלכות הורדוס, כשהייתה שנה לפניו חורבן בית שני. הלל היה הנשיא, ושמאי – אב בית דין. הלל התיחס מצד אמו על דוד המלך. היה ליד בבבל ועלה לארכז'ישראל לשמו. דברי אללהים חיים מפני שמעיה ואבטlion". אחרי מות שמעיה ואבטlion היו בני בתירא הנשיים וראשי ישיבה.

הלל ושמאי קבלו מהם – משמעיה ומابتlion. הלל אומר: **הַנִּי מַתְּמִידִין שֶׁל אַחֲרָן – לִמְדָד מִמְּדוֹתָיו שֶׁל אַחֲרָן, לְהִיוֹת:** אֹהֵב שָׁלוֹם – בִּינְךָ וּבֵין אֶחָרִים, וּרוֹדֵף שָׁלוֹם – שַׂתְּחָא גַּם מִשְׁתְּדָל לְעָשָׂות שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לְחֶבְרוֹן, שנאמר (תהלים לד, טו): **"בְּקַשׁ שָׁלוֹם וּרוֹדֵפוֹ"**. – בְּקַשׁוּ בָּמָקוֹם וּרוֹדְפָהוּ בָּמָקוֹם אֶחָר. באבות דרבי נתן פירשו: **כַּיְצֵד הִתְהַגֵּן אֹהֵב שָׁלוֹם וּרוֹדֵף שָׁלוֹם?** כשראה שני בני אדם שעשו מריבכה זה עם זה, הילך אהרן יושב אצל אחד מהם; אמר לו: בני, ראה חברך מהו אומר? מטרף את לבו וקורע את בגדיו, ואומר: **"אוֹי לֵי!** הילך אישא את עניינו ואראת את חבריך! בושתי הימנו, שאני הוא שסרחתי (שחתאת) עליו". והוא יושב אצל עד שמסיר קנאה מלבו. והולך אהרן יושב אצל האخر ואומר לו גם כן בדברים הללו עד שמסיר קנאת גם מלבו. ומתוך כך כשהיו נפגשים, היו מתחבקים ומנשקים זה את זה. **אֹהֵב אֶת הַבְּרִוּת – שָׁלֵל יְדִי אֹהֵב הַבְּרִוּת תְּהַא מַחְבֵּב עַלְיהָן אֶת מִצּוֹתָה הַבּוֹרָא, וּמִקְרָבֵן לְתֹורָה –** בדרך שהיא עושה אהרן, שכשחיה יודע באדם שאין תוכו כברוי, הייתה מקדים בשלוומו ומראה לו חיבת יתרורה, עד שאותו אדם היה מתביעש ואומר: **"אוֹי לֵי!** אילו היה יודע אהרן את מהשבותי ומעשי הרעים, לא היה מדבר עמי" ומתוך כך היה אותו אדם חזר לモטב. והוא שאמור עליו הנביא (מלאכי ב, ו): **"בְּשָׁלוֹם וּבְמִישָׁרָה הָלֵךְ אָתִי וּרְבִים
השיב מעון".**

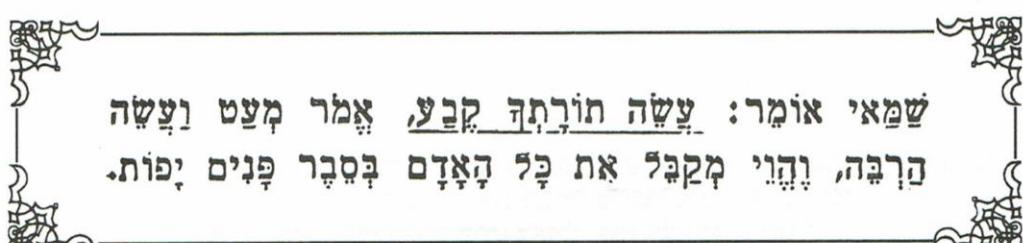
מצוות אהבת ישראל לאחוב כל-אחד מישראל אהבת נפש, כלומר: שנחמל על ישראל ועל ממוני כמו שאדם חומל על עצמו וממוני, שנאמר "ואהבת לרעך כמוך" - ואמרו זכרונם לברכה (שבת לא, א)" דעתך סני - לתהברך לא תעדר (=השנוא ערך אל תשעה לחברך). ואמרו בספרא: אמר רבינו עקיבא: זה כלל גדול בתורה, כלומר: שהרבבה מצוות שבתורה תלויות בכך, שהאהוב חברו בנפשו - לא יגנב ממוני ולא ינאה את אשתו, ולא יונחו בממוני ולא בדברים, ולא יסיג גבולו, ולא יזק לו בשום צד, וכן כמה מצוות אחרות תלויות בו. ידוע הדבר לכלי-בן-יעקב.

ראש המצווה - ידוע, כי כמו שיעשה הוא בחבריו, כן יעשה חברו בו, ובזה יהיה שלום בין חברי.

ודיני מצווה זו, כוללים הם בתחום המצווה, שככל-הכל הוא שיתנהג האדם עם חברו כמו שתנהג האדם עצמו לשמר ממוני ולהרחק ממנה כל-ንזק. ואם יספר עליו דברים - יספרם לשבח ויחסוס על כבודו ולא יתכבד בקהלנו, וכן אמרו זכרונם לברכה (ירוש' הギגה פ"ב ה"א); המתכבד בקהלן חברו אין לו חלק לעולם הבא; והמתנהג עם חברו דרך אהבה ושלום ורעות ומקיש תועלתם ושם בטובם - עליו הכתוב אומר: "ישראל אשריך אתפאר" (ישע' מפ, ג).

כה עשו חכמיינו אהרן רודף שלום, חלק א', עמ' 108.

פרק א' – משנה ט'ז

שמעאי אומר : עשה תורה קבוע – עשה לימוד התורה עיקר, וכל שאר עסוקין טפל (רמב"ם). וכן אמרו (יומא יט, ב) : "וזכרת בשם" (דברים ה, ז) – עשה אותם קבוע ואל תעשם ארעי". באבות דרבי נתן פירשו: "עשה תורה קבוע", כיצד? מלמד שאם שמע אדם דבר מפי חכם בבית המדרש, אל יעשה אותו ארעי, אלא יעשה אותו קבוע (שיזוז על הדבר וישמרנו בלבבו). ומה שלמד אתם ושמרתם לעשיותם", וכן בעזרא הוא אומר (עזרא ז, י) : "כי עזרא הcinן לבבו לדרוש את תורה ה' ולעשיותו, וללמוד בישראל חוק ומשפט". ויש מפרשין, שכונת הדברים באבות דרבי נתן היא כדלקמן: "עשה תורה קבוע" – שלא תחמיר לעצמך ותקל לאחרים או להיפך, אלא תהא תורה קבוע לך ולאחרים, שנאמר: "כי עזרא הcinן" ... – כמו שהcinן לבבו לעשיותו, כך היה מלמד לבני ישראל (בנין יהושע בשם הרשב"ץ; ברטנורא).

קהתי

קוצר שולחן
ערוך, כ"ז
סימן ב'

ב. כל איש ישראל חייב ללמד תורה - בין עני, בין עשיר; בין שלם בגופו, בין בעל סורין, בין בחור, בין זקן גדול; אפילו עני המחויר על הפתחים - חייב לקבע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילו, שנאמר (יהושע א, ח): "והיית בו יום ולילה".

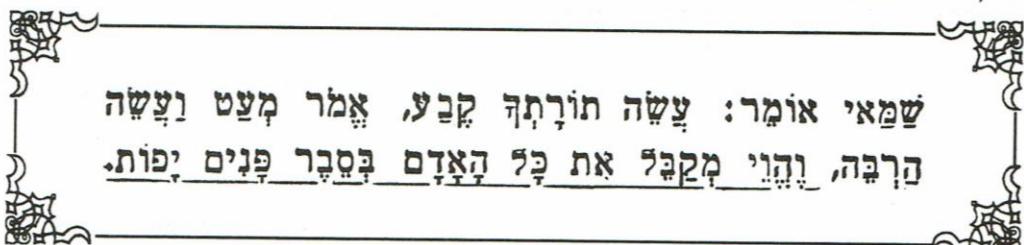
כה עשו חכמינו האילים החכמים, חלק ב', עמ' 98.

רבי עקיבא ורחל אשתו, חלק ב', עמ' 105.

רבי שמעון בר יוחה ובנו אלעזר, חלק ב', עמ' 117.

העסק בתורה מותך עוני, חלק א', עמ' 154.

פרק א' – משנה ט"ז

קחת

זהו מקבל את כל האדם **בסביר פנים יפות** – כשהאתה מכניס אורחים לביתך, לא תתן להם ופניך זעומות וככויות בקרע (ברטנורא). שאם נתן אדם לחבריו כל מתנות שבועלם ופניו זעומות, מעלה עליו הכתוב, כאילו לא נתן לו כלום; אבל המקובל את חברו בסביר פנים יפות, אפילו לא נתן לו כלום, מעלה עליו הכתוב כאילו נתן לו כל מתנות טובות שבועלם (אבות דרבי נתן). – **"שְׁלֹשׁ אֶזְהָרוֹת הַזָּהָיר שְׁמָאי, כָּנֶג שְׁלֹשׁ מְעוּלָות שְׁהַזְכִּיר יְרֵמִיָּה: חָכָם גָּבָור וְעִשָּׂרִיר. כָּנֶג חָכָם אָמֵר: 'עֲשֵׂה תּוֹרַתְךָ קָבָע'; כָּנֶג עִשִּׂיר אָמֵר: 'אִמְרֶר מַעַט וְעַשֵּׂה תְּרַבָּתָה'; כָּנֶג גָּבָור אָמֵר: 'הַוְוי מַקְבֵּל אֶת כָּל הָאָדָם בְּסֶבֶר פָנִים יִפּוֹת', שִׁיכְבֹּשׁ יִצְרוֹ וַיִּילְחַם כָּנֶג לְבּוֹ הָרָע, וְשָׁנִינוּ: 'אִיזָהו גָבָור? הַכּוֹבֵשׁ אֶת יִצְרוֹ' (ברטנורא). ויש מבאים שלושת הדברים הללו שאמר שמאן כנגד שלשת הדברים שאמר שמעון הצדיק: "על שלשה דברים העולם עומד: על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים". כנגד התורה אמר שמאן: "עשה תורה קבוע"; כנגד העבודה אמר שמאן: "אִמְרֶר מַעַט וְעַשֵּׂה תְּרַבָּתָה"; כנגד גמילות חסדים אמר שמאן: "הַוְוי מַקְבֵּל אֶת כָּל הָאָדָם בְּסֶבֶר פָנִים יִפּוֹת" (תפארת ישראל).**

בראשית

יח' ה'

וירא אליו יהוה באלני מمرا וְהוּא יָשַׁב פֶתַח־הַאֲهָל כִּחֵם אֶת־יְמִינֵי וְיַדֵּי וְנִפְנֵיהֶן שֶׁלֶשׁ אַנְשִׁים נִצְבִּים עַל־יוֹרְדָה וְיַרְאָה לְקֹרְאָתָם מִפְתַח־הַאֲהָל וַיַּשְׁתַחַוו אֶרְצָה: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אַסְדְּנָא מִצְאָתִי חַזְבָּעִינֵיךְ אַל־גָּא תַעֲבֵר מַעַל עַבְדָךְ: יְקַח־רְגִלָּיכֶם וְרַחֲצֵוּ רְגִלָּיכֶם וְהַשְׁעִנוּ תְּחִתְהָעֵץ: וְאַקְחָהּ פֶתַלְחָם וְסַעַרְוּ לְבָכֶם אַחֲרֵי תַעֲבֵרְוּ כִּי־עַל־בְּנֵיכֶם עַבְרָתָם עַל־עַבְדָיכֶם וַיֹּאמְרוּ בְנֵי תְּעַשָּׂה כַּאֲשֶׁר דִבְרָתָ: וַיִּמְהַר אֶבְרָהָם הַאֲהָלָה אֶל־שָׁרָה וַיֹּאמֶר מִהָּרֵי שֶׁלֶשׁ סָאִים קָמָח סָלַת לְוַיִּשְׁעַי עֲגֹות: וַיַּאֲלִי־הַבָּקָר רַצְבָּח אֶבְרָהָם וַיַּקְרַב בַּזְבָּקָר רַצְבָּח וְטוֹב וַיִּתְאַנְתֵּן אֶל־הַנְּعָר וַיִּמְהַר לְעַשׂוֹת אֹתוֹ: וַיַּקְרַב חַמְאָה וְתַלְבָה וּבְנֵי הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתְאַנְתֵּן לִפְנֵיהם וְהוּא עַמְּדָעַלְיָהֶם תְּחִתְהָעֵץ וַיַּאֲכִלוּ:

וכשיבוואו אורחים לבתו של אדם, ואיפלו הם עמי הארץ, יכנסם בסבב פנים יפות ומיד בכוון ישים לפניהם לאכול, כי לפעמים העני רעב ומתיישש לשאול, לפיכך צרייך ליתן לחמו ומיימו מיד בפנים מאירות. ואיפלו היו בלב בעל הבית עצוב ודאגה, ייסרים מלבו ואל יספר בפניהם מצרותיו ותלאותיו, כי דברים אלה שבורים את לבם ומפחין את נפשם, וכמודמה להם כי בשbillם הוא אומר, וכמעט אין לו שכר בעמלו. וינחם בדבריו ויהיה להם למשיב نفس. גם כן אל יספר בפניהם בכבודו ובעשרו, מפני שנראאה כמתכבד עליהם, יוכבדם באידונים שכן קראם אברהם אבינו ע"ה "אדונים", ויעמוד לפניהם וישמשם הוא עצמו, ואיפלו יהיה לו כמה עבדים וכמה שפחות. מי לנו גודל כאברהם אבינו, שיט מש למלכים ואך על פי שנדרנו לו כערבים, וכל מה שעשה אברהם אבינו ע"ה למלכים בעצמו - עשה הקב"ה לישראל בכבודו, וכל מה שעשה אברהם למלכים על ידי שליח - עשה הקב"ה לישראל על ידי שליח. מדה נגד מדה.

יוסף בן יוחנן איש ירושלים אומר: "יהו ביטך פתח לרוחה ויהו עניהם בני ביתך". יהי ביטך פתוח לרוחה, כיצד? מלמד שהוא ביתו של אדם פתוח לרוחה לדורות ולמורשת ולמסורת, ולצפונן, כגון (עשה) איוב, שעשה ארבעה פתחים לבתו, ולמה עשה איוב ארבעה פתחים לבתו? כדי שלא יהיו עניהם מצטערים להקוף את כל הבית, הבא מן הצפון יכנס כדרכו, הבא מן הדרום יכנס כדרכו, וכן לכל רוח, לכן עשה איוב ארבעה פתחים לבתו.

אנציקלופדיית
נתיב מאיר,
מסדה 1960,
עמ' 145

אבות דרכי נתן
חלק ראשון ייח'

כה עשו חכמינו

ברכת ה' בזכות צדקה, חלק א', עמ' 119.

הוא קָהִה אֹמֵר: אַיִן בּוֹר יְנַא מְטָא, וְלֹא עִם קָאָרֶץ
קָסִיד, וְלֹא הַבִּינְשׁוֹן לְמַד, וְלֹא פְּקִפְדוֹן מְלַמְד, וְלֹא כָּל
פְּמַרְבָּה בְּסֻחָרָה מְחַקִים, וְבָמָקוֹם שָׁאַיִן אֲנָשִׁים
הַשְׂתִּיל לְהִיוֹת אִיש.

ולא הבישן למד – שבגלל בישנותו איינו

קהתי

שואל מרבו מה שאינו יודע, והוא נשאר תמיד בספקותיו ובחוסר
ידענות מסתפיקות בלימודו. ואמנם מידת הבושה מידת טובת היא, אבל
בלימוד אינה מידת טובת וכן אמרו: "ישאל אדם את הפסוק ואת
ההלכה, אף על פי שהכל משחקים עליו, שנאמר (משלי ל, לב): «אם
גבלה בחתנסא» – אם נבלת עצמן על דברי תורה, סופך להתנסא"
(תנא דברי אליהו).

ר' עקיבא לא למד תורה עד שהיה בן ארבעים, בגין זה הלך לבית המדרש, ולמד עם בנו
הקטן בלבד – ולא התבישי (על פי אבות דרבי נתן ו').

אבות דרבי נתן

כה עשו חכמינו
רבי עקיבא, חלק ב', עמ' 105.
כך התחיל רבי אלעזר בן הורקנוס לומד תורה, חלק א', עמ' 162.

הֵם אָמְרוּ שֶׁלֶשׁ שֶׁלֶשׁ דָבָרִים. בַּבְּיַ אַלְיעָזָר אֹמֵר:
יְהִי כָבֹוד תְּבִרְךָ חַבִיב עַלְיָה כְשַׁלְךָ; וְאֵל מַהְיָה נָוֶם
קְכֻעָסָס; וְשׁוֹב יוֹם אַחֲד קְפָגִי מִתְתַּחַת. וְהַנוּ מִתְהַמְּסִים
כְּנַגְד אַוְרַן שֶׁל חַכְמִים; וְהַנוּ זָהָיר בְּגַחְתָּן שֶׁלָא
תְּבֹהָה, שְׁגַשְׁיכָתָן נְשִׁיכָת שְׁוֹעָל, וְעַקְיַצָּתָן עַקְיַצָּת עַקְרָב,
וְלַחְיִשְׁתָּן לְחִישָׁת שְׁרָה, וְכָל דְבָרֵיהֶם כְּגַמְלֵי אָש.

ואל תהיכי נוח לכעוס — אל תהא פזוי וקל לכעוס. שמתוך כעס אדם בא לידי חטא ולידי זלזול בכבד חברו; וכן אמרו (פסחים טו, ב) : "כל הכוועס — אם חכם הוא, חכםתו מסתלקת ממנו; ואם גביא הוא, גבאותו מסתלקת ממנו". ועוד אמרו (נדרים כב, ב) : "כל הכוועס, משכח תלמודו, ומוסיף טפשות, שנאמר קהילת ז, ט) : "אל תבהל ברוחך לכעוס, כי כעס בחיק כסילים ינוח".

קצור שלחן ערוך וכן הкус היא מדה רעה מאד, וראוי אדם להתרחק ממנה מאד. וירגיל את עצמו, שלא יcus אפלול על דבר שרוי לכעס.

כט' ד'

פרק ב' – משנה ז'

היא קיה אומר: מרבה בשר – מרבה רמה; מרבה נכסים – מרבה דאגה; מרבה נשים – מרבה כשפים; מרבה שפחות – מרבה זמה; מרבה עבדים – מרבה גזג; מרבה תורה – מרבה מינים; מרבה ישיבה – מרבה חכמה; מרבה עצה – מרבה תבונה; מרבה צדקה – מרבה שלום; קנה שם טוב – קנה לעצמו; קנה לו דברי תורה – קנה לו מי קעוּם פְּאָא.

מרבה צדקה, מרבה שלום – שנאמר (ישעיהו לב, יז) : "והיה מעשה הצדקה שלום"; וכן אמרו (ויקרא רבה ל"ד) : "הענין הזה יושב ומתרעם: מה אני גרווע פלוני? הוא יישן על מטהה, ואני יישן כאן. פלוני יישן בביתו, ואני כאן — ועמדת אתה ונחת לו; חייך, אני מעלה عليك, כאילו עשית שלום בגין לבני".

קחתי

קצור שלחן ערוך צדקה ומצוות אהבת ישראל קדם לתפלה טוב לתן צדקה קדם לתפלה, שנאמר (תהלים יז, טו) : "אני בעדק אהוה פניך". גם קיבל סימן צ"ב עלייו קדם כל תפלה מצות "ואהבת לרעך כמוך", וכן לאהוב את כל אחד מישראל בנפשו, כי אם, חס ושלום, יש פרוד לבבות ישראל למיטה, או כי גם למעלה אין התאחדות; אבל התאחדות בגופוין שלמטה, גורם התאחדות ודבוקות נפשותיהם למיטה, ועל-ידיוז גם תפלוותיהם מתאחדות, ואו בהיות תפלוותיהם כלולות יחד, היא רצiosa לפניו יתרך שמו (סימן צב ובסידור).

לד. הלוות צדקה

א. מצות עשה לתן צדקה לעניין ישראל, שנאמר (דברים טו, ח): "כי פתח תפוח את ידך לו..."

חוב נתינת צדקה מוטל על כל אחד

ב. כל אדם חייב לתן צדקה כפי השגת ידו, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה; וכך שיש לו מעט ממון שלו, ואני נושא ונותן בהם, דמתר לו ליטול מן הצדקה, כיוון שאין לו קרקע כדי להתחפרנס מן הרוח - מכל מקום כיוון שיש לו כמה להתחפרנס, חייב לתן הצדקה ממנו שיתנו לו. ואפילו אני יכול לנתן אלא דבר מועט - אל ימנע את עצמו, כי המועט משלו חשוב כמו הרבה מן העשיר.

לתן בסבר פנים יפות

ג. כל הנוטן הצדקה לעני בסבר פנים רעות ופנים כבשות בקרקע, אפילו נתן לו אלף וחובים - אבד וכותו והפסדיה, ועובד על: "וילא ירע לבך וגוי" (שם, שם ז; אלא צדיק לנתן לו בסבר פנים יפות ובשמחה, ומתאונן עמו על צרכו, כמו שאמר איוב (פרק ל, כה): "אם לא בכחתי לקשחיהם, עגמה נפשי לאביהם". וידבר לו דברי תנומאים, שנאמר (שם כת' ג): "וילב אלמנה אורנן".

מתן בסתר והנחתת שם המקודש

יש להזכיר לנתן את הצדקה בהסתדר בכל מה שאפשר. ואם אפשר לנתנה באופן שהוא בעצמו אינו יודע למי ננתנה, וגם העני אינו יודע מי קיבלה - טוב מאד. ועל-כל-פנים לא יתרפה האדם הצדקה שהוא נותן. אך אם מקודש איזה דבר הצדקה - מתר לו שיכתב שמו עליו, שהוא לו לזכרון, וראוי לעשות כן. (סימן רמט).

כה עשו חכמינו

בזכות הצדקה, חלק ב', הוצאה מורשת ת"א 1969, עמ' 167.

הקמן הנדבן, חלק ב', עמ' 161.

בחצי ככר לחם, חלק ב', עמ' 171.

אשתו של הלל והענין, חלק א', עמ' 132.

פרק ב' – משנה ט"ז

**רבי טרפון אומר: היום קצר, והמלאתה מרובה
והפועלים עצלים, ומהשכר פרבת, ובעל הבית דומק.**

רבי טרפון אומר: היום קצר – ימי חייו של אדם קצרים הם
והמלאתה מרובה – מלאכת הלימוד בתורה הרבה היא, כמו שכותב
(איוב יא, ט) : "ארוכה הארץ מדה ורחבה מני ים".

קהתי

כהדגמה לקיום מצוות בחורנו למשל - שמירת שבת ולימוד תורה, איור זה בטה להמחיש את הוריות בקיום מצוות התורה. לאior מתקשרת ההלכה הבאה.

קצור שולחן

עורך

שיכון בעצמו צרכי שבת מצוה על כל אדם, שאפייעלי-פי שיש לו כמה משרותים, מכל מקום יעשה גם הוא בעצמו איזה דבר לכבוד שבת כדי לכבדו, כדמיינו באמוראים (שבת קויט, א): רב חסדא היה מוחך את הירק וקידק, ורבה ורב יוסף היו מבוקעים עצים, וובי זירא היה מדליק את האש, ורב נחמן היה מתכן את הבית ומוכנס כלים האדריכים לשבת, ומפנה כל החלל; ומהם לימד כל אדם, ולא אמרו: לא אפגם בכבודך! כי זהו כבודו, שהוא מכבד את השבת (סימן רג).

מדרש רביה

שמות י"ט

המלאכה מרובה. "מנין שלא ישן ולא נתגמנים? (משה רבנו כשהיה ארבעים יומם וארבעים לילה על הר סיני).
משל למילך שהיה אוהב לתיסומן (עבד). אמר לו: מדור לך דינרי זהב (כח לך כרצונך). משמחתו לא ביקש לא לאכול ולא לשותה - - אמר: אם אישן אני מפסיד אלו? כך משה מודד (לומד) התורה (בשקידתו הרבה בלימוד) שכח, ולא אכל ולא שתה. (אם ביקש) לישון אמר (לעצמו): אם אישן - אני מפסיד, שלא אמר לי (ה), שאוכל להישאר על ההר) אלא ארבעים יומם בלבד" (מדרש רביה, שמות יט).

פרק ג' - משנה ב'

רבנן סגן הפלננים אומר: הוּא מתחפֶל בְּשִׁלּוֹמָה
שֵׁל מַלְכִית, שָׁאֵלָמָא מַזְרָא, איש את רעהו חיים
בקצעון. רבנן פון פרידזון אומר: שְׁנִים שַׁיּוֹשְׁבִין
ואין ביג'הן דברי תורה, הרי זה מושב ל'אים, שְׁנָאָמָר
עתהלים א. א): "וּבָמֹשֵׁב ל'אים לֹא יִשְׁבֶּן"; אֲבָל שְׁנִים
שַׁיּוֹשְׁבִין וַיֵּשׁ בְּגִינֵיכֶם דְבָרֵי תֹרַה, שְׁכִינָה בְּגִינֵיכֶם,
שְׁנָאָמָר (מלאכי ג. טז): "אֹז גְּדָרֹיו יָרָא הֵי אִישׁ אֵל
רעשו, וַיִּקְשֵׁב הֵי וַיִּשְׁמַע וַיִּכְתֵּב סְפִיר זְכָרוֹן לְפָנָיו
יָרָא הֵי וַחֲשַׁבְיֵי שָׁמוֹ". אין לי אלא שניים; מפני
שהאפשר אחד שיאשׁב וועסֵק בתורה, שְׁהַקְדּוֹשׁ בָּרוּךְ
הוא קובע לו שבר? שְׁנָאָמָר (איכה ג, כה): "יִשְׁבֶּן בְּדַ
זִידָם כִּי נִטְלָ עַלְיוֹ".

קחתי

אבל שניים שיוושבים וויש ביןיהם דברי תורה, שכינה
ביניהם — כלומר שמתוך דברי תורה מתרמת משייגים הם מכבוד בוראים
(המאירי), שנאמר: „או נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה'
זישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולהושבי שלו“ —
זהרי „איש אל רעהו“ שניים ממש, ונאמר בהם: „ויקשב ה' וישמע“;
מכאן, שהשלינה בינהם.

כה עשו חכמיינו האלים החכמים, חלק ב', עמ' 98.

פרק ג' – משנה ב'

רבנן שמעון אומר: שלשה שאכלו על שלוחן אחד
ולא אמרו עליו דברי תורה, כאלו אכלו מזבחי
מתים, שנאמר (ישעה כה. ח): «כִּי כֹּל שְׁחַנּוֹת מֵלָאֵי
קַיָּא צֹאָה בְּלִי מֶקוּם»; אבל שלשה שאכלו על
שלוחן אחד ואמרו עליו דברי תורה, כאלו אכלו
משחחנו של מקום ברוך הוא, שנאמר (יחזקאל מא, כג):
ונידבר אליו זה בשלוחן אשר לפניהם.

אבל שלשה שאכלו על שולחן אחד ואמרו עליו דברי
תורה, כאילו אכלו משולחנו של מקום ברוך הוא — שמעלה עליהם
כאיilo השולחן הוא מזבח, והקריבו עליו קרבנות, והאוכלים הם
ככהנים הווים משולחן גבוה, שנאמר: „וירדבר אליו זה השולחן
אשר לפניהם“ — פסוק זה מדובר במזבח וקראו שולחן, מכאן למדים
שיש שולחן שהוא כמו מזבח, שהוא שולחן של מקום, ואיזהו? זה
שולחן שאמרו עליו דברי תורה (המאירי). וכן אמרו חכמים (ברכות
נה, א): „בזמן שבית המקדש קיים, מזבח מכפר על ישראל; ועכשו —
שולחןנו של אדם מכפר עליו.“

קחתי

דברי תורה ותפלה על השולחן אך לא בשעת אכילה
אין משיחין בסעודה אפילו בדברית תורה, מפני הסכנה שמא יקדים קנה לושט. ואפלו מי
שנתעטש אסור לומר לו "אסותא" ; אבל שלא בשעת אכילה, מצוה לומר על השולחן
דברית תורה, ויש להזהר בזה מאד. ומנהג טוב לומר אחר אכילת פרוסת המוציא "מזמור
לדוד ה' רעמי לא אחסר", שהוא תורה וגם תפלה על מזונתוי. ולאחר גמר הסעודה נהגין
לומר בחל "על גחרות בבל וגוי", ובשבת ויום טוב וכל הימים שאין אומרים בהם תחנון,
אומרים "שיר המעלות בשוב ה' וגוי". וכשלומד על השולחן מתוך הספר, צריך להשגיח
מאד. כי שכיה להיות בספרים תולעים קטנים, ויכול לבוא לידי אסור, חס ושלום.

קוצר שולחן

עדוך

הלכות סעודה

בָּן זֹמֵא אוֹמֵר: אִיּוֹהוּ חַכְםָ? הַלּוֹמֶד מִכֶּל אָדָם,
שָׁגָאָמֵר (תהלים קיט, צט): "מִכֶּל מִלְמָדִי הַשְּׁפָרְתִּי". אִיּוֹהוּ
גָּבָר? הַפּוֹבֵשׂ אֶת יִצְרוֹן, שָׁגָאָמֵר (משלי טו, לב): "טוֹב
אָרֶךְ אֲפִים מְגָבָר וּמִשְׁלָ בְּרוֹחוֹ מַלְכָד עִיר". אִיּוֹהוּ
עַשְׁיר? הַשְּׁמָם בְּחַלְקָנוּן, שָׁגָאָמֵר (תהלים קכח, ב): "עִגְיָע
פְּפִיהַ כִּי תַאֲכֵל אֲשָׁרִיךְ וּטוֹב קָבָ". אֲשָׁרִיךְ – קָעוּדָם
מֵזָה, וּטוֹב קָבָ – קָעוּדָם נְפָא. אִיּוֹהוּ מַכְבָּד? הַמַּכְבָּד
אֶת הַבְּרִיות, שָׁגָאָמֵר (שמואל א, ב, ๖): "כִּי מַכְבָּדִי אַכְבָּד
וּבָנִי יִקְלֹן".

אייזחוּ

עשיר – הרاوي לו להתהלך בעשרו? השמלח בחלקו – שהוא
מסתפק بما שיש לו, ואינו רודף אחר העושר, שנאמר: "יגיע
בפִינְכִּי תַאֲכֵל – ולא תַהֲא לְהוֹט לְאָסּוֹף הַוָּן בְּדַרְכִּים שָׁוֹנוֹת כַּדִּי,
להתעשר,

קהתי

יתרחק מן השחוק וישמח בחלקו
לא יהיה אדם בעל שחוק ומהחולות, ולא עצב ואונגן, אלא שמת. כך אמרו זכרונם לרברכה
(אבות פ"ג, מ"ז): שחוק וקלות יראש מרגילין את האדם לעורוה. וכן לא יהיה בעל נפש
רחהה, נבהל להון, ולא עצב ובטל מלאכה; אלא בעל עין טובה, מעט בעסוק וועסוק
בתורה; והוא המעת שהוא חלקו – ישמה בו, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לרברכה (שם
פ"ד, מכ"ח): הקנהה והחתואה והכבד, מוציאין את האדם מן העולם. וצריך האדם להתרחק
מן (רמב"ם פ"ב מה' דעתות).

קוצר שולחן

ערוך

סימן כ"ט

אייזחוּ עשיר. עשיר איןנו זה שיש לו הרבה כסף, כי מי שיש לו הרבה – רוצה עוד, ואיןו
מוגיש את עצמו עשיר, שכן תמיד מודעה שחרר לו. "אהוב כספי לא ישבע כספי" (קוהלת ה,
ט). העשיר באמת הוא "הsmith במא שְׁהִי" מזמין לו, בין ברב ובין במעט, ואיןו רודף אחר
העשיר לאסוף ולכנות" (פירוש רבנו שמחה).

שטאל

אדם שאין שמח בחלקו רוצה תמיד עוד ועוד, והרי אין אדם שיש לו כסף מספיק כדי
לקנות הכל. מכאן שאפילו עשיר יכול להרגיש עצמו עני, אם למשל רצה לקנות את כל
בתי העיר ואין ידו משגת. אילו הסתפק בפחות – היה לו די והותר.

כה עשו חכמיםינו השם בחלקו, חלק ד', עמ' 93.

בן עזאי אומר: הוּי רַץ ?מְזוֹהָ קֶחֶת קְבֻמָּוֶרֶת,
יִבְרַם מֵן הַעֲבָרָה; שְׁמְזוֹה גּוֹרְתָּת מְזוֹהָ וְעֲבָרָה
גּוֹרְתָּת עֲבָרָה; שְׁבָרָת מְזוֹהָ וְשְׁבָרָת עֲבָרָה
עֲבָרָה.

קחת**י**
העשה מצוה אחת הריתו מתעורר על ידה לעשות עוד מצותה –

שטל

- עיין בפרשת כי יצא בספר דברים וראה את סדר הענינים שם (סמכות הפרשיות):
- א. כי ייקרא כן ציפור לפניך" (כב, ו) – אם תקיים מצוה קלה זו של כן ציפור – תוכה לארכיות ימים (ז).
 - ב. ה' ירבה שכחה, ובוכות מצוה זו – "תבנה בית חדש" (פסוק ח) – דבר שיביאך לידי צווה נוספת: עשיית מעקה.
 - ג. מצוה זו שוב שכחה בצדיה: "לא תזרע כרמן כלאים" (ט) – מכאן שיהיו לך כרם ותוכל לקיים את המצוות השונות התלויות בכרם, כגון: איסור כלאים, הפרשת מעשרות, מתנות עניות.
 - ד. מצות אלה יזכו אותך בשכר נוסף: "לא תחרוש בשור ובחמור יהדיו" (י) – סמן שיהיו לך שורדים ובחמורים. "לא תלبس שעתנו" (יא) – סמן שיהיו לך בגדים נאים של צמר ושל פשתן, ובבגדים אלה תוכל לקיים מצות ציצית (יב).
 - ה. שוב תעמוד לו וכות מצוה זאת ויוכה לאשה ולبنים "כי יקח איש אשה" (יג).

כה עשו חכמינו מים ראשונים, חלק ב', עמ' 38.
 שכר מצוה, חלק ב', עמ' 141.

רבינו ינאי אומר: אֵין בַּיִדֵּינו לֹא מִשְׁלוּת קְרַשְׁעִים וְאֵף
לֹא מִיסּוּרִי הַצְדִיקִים. רבוי מתיא בן חרש אומר:
הַוִּי מִקְדִים בְּשַׁלּוּם כָּל אָדָם, והוּי זָנוֹב ?אֲנָרוּת, וְאֵל
תְּהִי רָאשׁ קְשֹׁוּעִים.

קהתי

רבי מתיא בן חרש אומר : **הוּא מִקְדִּים בְּשָׁלוֹם**
כָּל אָדָם — הַשְׂתֵּל לְהַחֲבֵב עַל הַבְּرִיּוֹת בָּזֶה שְׂתִּתיְחַס אֲלֵיכֶם בְּכֻבוֹד
הַרְאֵי וְתַקְדִּים בְּשָׁלוֹם כָּל אָדָם, וְאַפִּילוּ נָחוֹת דָּרְגָה ; וְכֵן מְסֻופֶּר עַל
רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זָכָאי, "שְׁלָא הַקְדִּימָו אָדָם שָׁלוֹם מְעוֹלָם, וְאַפִּילוּ נִכְרֵי
בְּשָׁוק" (ברכות יג, א).

שטיאל

הוּא מִקְדִּים בְּשָׁלוֹם כָּל אָדָם. "יקדים שלום לכל אדם, ואפִילוּ קָטֵן מִמְנוּ" (פירוש "מגן
 אֲבוֹת" לר' שמעון דוראן) - כי "הוא מדרך המוסר" (פירוש רבינו יונה), כלומר: והי
 התנהגות יפה. כך נהגו חכמים: "רגיל היה אבי לומר: לעולם יהא אדם... מרבה שלום עם
 אחיו ועם קרובין ועם כל אדם, ואפִילוּ עם עכויים בשוק, כדי שהיא אהוב למעלה ונחמד
 למטה ומתקבל על הבירות..."

פרק ד' - משנה י"ט

שְׁמוֹאֵל הַקָּטָן אָוֹמֵר: "בְּנֶפֶל אַיִבֵּךְ אֶל תְּשַׁמֵּחַ וְבְכַשְׁלֹו
אֶל יָגֵל ?בָּהּ, פָּנָזְיָרָה הָיָה וּבָעַבְעִינֵּי וְסַבְיבָּ
מַצְחֵי אָפֹו" (משל יד, יז).

קהתי

שְׁמוֹאֵל הַקָּטָן אָוֹמֵר — היה אומר: **"בְּנֶפֶל אַיִבֵּךְ אֶל תְּשַׁמֵּחַ** —
לִמְפָלָה, וְבְכַשְׁלֹו (= ובהכשלו) **אֶל יָגֵל לְבָד** — אל תשמה לכשלונה,
פָּנָזְיָרָה הָיָה וּרְעַבְעִינֵּי — כלומר, פָנָזְיָרָה בענייני ה' מה שאתה
שְׁמָחָה לִמְפָלָתוֹ שֶׁל שׁוֹנָאךְ,

שטיאל

שְׁמוֹאֵל הַקָּטָן. חכם זה נודע בכינוי הקטן משום "שהיה מקטין את עצמו" (ירושלמי סוטה ט,
 יג), כלומר התנהג בעונוה יתרה, לדוגמא מביאה הגמara את המשעה הבא: פעם החמשין רבנן
 גמליאל הנשיא שבעה חכמים, כדי לעבר את השנה, הינו: להתקין את הלווח ולהתאמני,
 ולהודיע על שנה מעוברת. שנכנס רבן גמליאל ראה שבאו שמונה חכמים, ועוד שהיה
 מקובל על החכמים שאסור לבוא לישיבה מעין זאת ללא הזמנה מפורשת. אמר רבן
 גמליאל: מי שנכנס בלי רשות - יצא. קם שְׁמוֹאֵל הַקָּטָן ואמր: אני הוּא שבאתי בלי
 רשות, כי רציתי לשאול דבר הלכה. היה זה אדם אחר שלא הזמין אף שְׁמוֹאֵל, שהיה עני,
 העדרף "להקטען את עצמו", ובכלל יצטרך אותו חכם שנכנס בלי הזמנה להתבונש
 לפני חבריו. אך רבנן גמליאל שידע את האמת אמר: "שב, בני, שב! ראויות כל השנים
 כולם להתעורר על ייך ו" (על פי סנהדרין יא, עא).

בְּנֶפֶל אַיִבֵּךְ וְגוּ. "פָסָוק הוּא בְמִשְׁלָל" (פרק כד פסוקים יז-יח; פירוש רב' עובדיה
 מריטנורא). שְׁמוֹאֵל היה רגיל לומר פסוקים אלה כנגד בני-אדם השמחים בתקלת חבריהם"
 (ברעה המוצאת את חבריהם; פירוש רבנו שמחה).

אדם הנוחל מפללה, כגן גיבור שנזכה בקרב, או עשיר שאיבד כל כספו, סובל סבל נפשי רב. בידיעו שאיביו שמחים למפלתו - יגדל צערו עוד יותר, "שזה הוא קשה לאדם יותר מהרעה הבאה עליו, וכבר שאלו לאיוב: מהו היותר הקשה שעבר עליך? אמר להם: שמחת אוביי לרעתיך" (פירוש מגן אבות ר' שמואן דראן). מפלתו באה לו לאדם מידי ה', על עונתיו. אם ישמו אוביי, הרוי שעונשו כבד יותר מכפי שהתקוו ה'; "על כן ימחל לו על כל עונתיו" (פירוש ר' יוסף ייב"ץ). פירוש הפסוק: "פָנִים יְרַא ה' וּרְעֵבָנָיו" - כי העונש והשמחה במפלת האויב קשים הם מדי, "והшиб מעלו אפו"; לא يوسف עוד להענישו (את האובי).

כשאדם שרוי בצער, קשה לו לסבול את המחשבה שאחרים שמחים על הרעה שמצאה אותו. מסופר על סוחר יהודי שרגיל היה, בכל פעם שהוא מפסיד כסף בעסק, להאר את ביתו בנות דבirs וולדון סעדיה. כשהשאלו אותו קרוביו על מנוגו המשונה, השיבו: אם ידע הסוחרים האחרים שהפסדתי - ישמחו, וזה יגביר את כעסיו וצעריו. בخت, כשאני עודר סعدה, חשבים הם שהרוחח ממן רב ומצעטורים על הצלחותי...

אדם השמה במפלת אובי, מרגיל את עצמו למדידה המוגנה של שנתת הברית, במקום שיאב את הברית, כמצוות התורה ("ואהבת לרעך כמוך").

פרק ה' – משנה ז'

שְׁבֻעָה דְּבָרִים בְּגַם וְשְׁבֻעָה בְּחַקְמָם. הַחֲקָם אִינוּ מִדְבָּר
בְּפָנֵי מַיְשָׁהוּא גָּדוֹל מִמְּנִי בְּחַקְמָה; וְאִינוּ נְכַנֵּס
קְתוּב דְּבָרֵי תַּחֲרֹו; וְאִינוּ נְכַח לְהַשְׁיב; שׂוֹאֵל כְּעַנְנֵינוּ
וּמְשִׁיב כְּהַקְּבָחָה; וְאָמֶר עַל רָאשׁוֹן רָאשׁוֹן וְעַל אַמְרוֹן
אַמְרוֹן; וְעַל מָה שָׁלָא שָׁמַע אָוּמָר: לֹא שְׁמַעְתִּי;
וּמְזֻהָה עַל הָאֶמְתָה. וְחַלּוֹפֵיהָן בְּגַם.

קחתני

ואינו נכנס לתוך דברי חברו – אלא שומע בסבלנות את דבריו ואינו מפסיקו באמצעות, שכחוב (במדבר יב, ו): "שמעו נא דברי", ודרשו (ספר יהלוז): מה תלמוד לומר "שמעו נא דברי"? אלא שבקשו ליכנס לתוך דברי המקום, אמר להם הנקודות: מהתינו לי עד שאדבר! מכאן שלא יהא אדם נכנס לתוך דברי חברו;

רבינו יונה

ואינו נכנס לתוך דברי חברו. "מניחו לדבר עד שישים כל דבריו ואחריו כן ישיבתו מענה, והוא מידת טובה; ולא כן הגולם עושה, כי משיב דבר בטרם ישמע".

אמר רבנן יוסי בן קסמא: פעם אמרת כייתי לך
בדירה, ופגע بي אדם אחד, ונמנ לוי שלום והחזרתי
לו שלום. אמר לוי: רבנן, מאיזה מקום אתה? אמרתני
לו: מעיר גודלה של תקומים ושל סופרים אני. אמר
לוי: רבנן, רצונך שתדור עפננו במקומנו? ואני אטען
לך אף ארכפים דינרי זקב ואבנים טובות ומרגליות.
אמרתני לו: בני, אם אתה נמן לי כל כסף וזהב
ואבנים טובות ומרגליות שבעוזם, אני לך אף
במקומות תורה, לפי שבשעת פטירתו של אדם אין
מלוין לו לאדם לא כסף ולא זקב ולא אבנים
טובות ומרגליות, אף חורה ומעשים טובים בלבד,
שנאמר (משל ו כב): «בהתה לך מגנה אהיה, בשובך
תשמר עלייה, ובקיצות היא תשיחך». «בהתה לך מגנה
אתך» – בעוזם זהה: «בשובך תשמר עלייה» – בקרבר;
«בקיצות היא תשיחך» – בעוזם הפא. וכן כתוב בספר
תל"ם עלי ידי דוד מלהק ישראל (מלחמות קיט. עב): “טוב
לוי חורת פיה מארכי זקב וכסף”, ואומר (חגי ב, ח):
“לוי הכסף ולוי הזרבב, אמר ה' צבאות”.

קחתי

וכן כתוב בספר תלימ על ידי דוד מלך ישראל –
שידעת את ערך הכסף והזהב: “טוב לי תורה פיך מאלפי זקב וכסף”;
ואומר: “לי חכמת זקיון זקב אמר ה' צבאות” – אכן ברצונות ה/
יתן לי מכספו ומזהבו במקומות שאין נמצא ואני צריך לעזוב מקום
chorah בשביל כסף וזהב.

תנחותםא תרומה

טוב לי תורה פיך מאלפי זהב וכסף. "מעשה בחבר (תלמיד חכם) אחד שהיה בספינה עם פרקמיטוין (סוחרים) הרבה; היו (הסוחרים) אומרים לאותו חבר; היכן פרקמיטיא (סוחר) שלך ? היה אומר להם: פרקמיטיא שלי גדולה משלכם. בדקו בספינה ולא מצאו לו כלום. התחלו שוחקים עליו.

(במהשך דרכם) נפלו עליהם לסתים (שורדיים), ונטלו כל מה שנמצא בספינה. יצאו ליבשה ונכנסו למדינה (לעיר). לא היה להם לא לחם לאכול ולא כסות לבוש. מה עשה אותו חבר? נכנס לבית-המדרשה, ישב ודרש (אמר דברי תורה). כשהראו בני המדינה שהוא בן תורה מרובה, נגעו בו כבוד גדול והתחילה לפרנס אותו.

כשראו הפרקמיטוין כך, באו אצליו ופיסוovo (על שצחקו לו בהיותם בספינה) ואמרו לו: בבקשה מני, בשבייל שאתה מכיר אותנו, למד עליינו זכות לפני בני העיר ולא גנות ברעב. אמר להם: הלא אמרתי לכם, שפרקמיטיא שלי גדולה משלכם. שלכם אבדה, שלי קיימת" (תנחותםא תרומה; ס"א עמ' שכ, סי' נט).

כה עשו חכמינו

מה יקר מרגלית יקרה, חלק ד', עמ' 175.
התורה יקרה מפו, חלק ב', עמ' 100.

ג. הצעות לפניות

ניתן להעшир את הידע והחוויות של הילדים בפעילויות שונות ומגוונות, בחרנו אמרה אחת כדוגמא,

"והי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות"

פירוש רבינו יונה: שיראה להם פנים של שמחה, כדי שתהא רוח הבריות נוחה הימנו. מצווה להתנהג עם כל אחד באדיבות ו נעימות. لكن הצענו פעילותות שונות המאפיינות קבלת השני והתייחסות לשני בסבר פנים יפות.

פעילויות א'

מטרה: הילד ילמד לברך חבר בסבר פנים יפות.

אמצעים: קלטת שירים או קלטת נעימות.

הצעות לפניות:

- ילדים וילדים במעגל על-פי מנגינה, כאשר מפסיקים את המוסיקה הילדים מחייכים זה לזה / קורצים זה לזה / מסתכלים זה זה.
- ילדים וילדים בחילל המלאה, כאשר מפסיקים את השיר הילדים אומרים ביטויים שונים של קבלת פנים בטון שונה ובחוץ.

להלן דוגמאות לברכות על-פי זמנים וארועים. ניתן להשתמש בכל ברכה בהתאם לזמן והנסיבות.

בכל עת	- "ברוך השם", "תודה לאל".
בכל בוקר	- "בוקר טוב" - "בוקר אור", "יומך יאיר".
בערב	- "ערב טוב" - "ערב טוב וمبرיך".
בלילה	- "לילה טוב" - "לילה מנוחה". "חלומות נעימים" - "חלומות פז".
בימים	- "שלום", "שלום רב", "יום טוב", "צהרים טוב", "יום נעים".
בעת פרידה מנוסע	- "נסעה טובה" או "דרך צלחה" - "שלום וברכה".
לשמחה	- "מזל טוב".
לאכילה	- "בתיאנון", "ייערב לכט".
לשבת	- "שבת שלום", "שבת שלום וمبرיך", "שבת מנוחה".
לראש חודש	- "חודש טוב וمبرיך".
ל חג	- "מועדים לשמחה", "חג שמח". "מועדים לשמחה" - "חגים זמינים לשונן".
ברכות לחולה	- "היה בריא", "החלמה מהירה", "רפואה שלמה".
התשובה:	"תודה רבה", "גס לכט", "השם יעוזר", "יברך האל" וכו'.
להוסיף	- "תשורה הברכה במשמעות", "רַב תָוֹדוֹת" ו"על לא דבר", "לבראיות".

פעילות ב'

מטרה: הילד למד על אברהם אבינו שמכניס אורחים בסבר פנים יפות.

האמצעים: ספר בראשית פרק י"ח.

הצעות לפעילות:

- הגנת תספר לילדים את הספר על אברהם אבינו מכניס אורחים.
- שאלות אפשריות:

1. כיצד הרגש אברהם אבינו ביום שבאו אורחיו?

2. כיצד קיבל את אורחיו, מה אמר, מה הכנין, כיצד שיתף את כל בני ביתו.

- ילדי הגן יספרו על קבלת אורחים ב בתם, למשל סבא וסבתא, חבר, שכן.. הילדים יתארו כיצד הם מקבלים בסבר פנים יפות.

פעילות ג'

מטרה: הילדים יתכונו קבלת פנים כל אחד בגין.

האמצעים: כלי כתיבה לרשות רענוןת הילדים.

הצעות לפעילות:

- הגנת תאמור לילדים שמהר יבוא אורח לגן, עולה חדש / ילד חדש / אורח מבוגר. יש אפשרות לשאול:

1. מה נאמר לאורח, (ברוך הבא, טוב שבאת, אנו שמחים שבאת אלינו...).

2. איך נראה שניינו שמחים לקבלו (נחיך, נצחיק, נמחא כף...).

3. מה נ欽 לאורח (שלט ברוך הבא, עוגה, אלבום ציורים, פרחים, נשיר לו Shir...).

קבלת פנים האדם בסבר פנים יפות, היא באופןים שונים, על פי מנהגי בית הילד וניסיונו, لكن יש לקבל כל תשובה והתייחסות של הילדים.

פעילות ד'

מטרה: הילדים יכירו מושגים הקשורים במילה 'פנים'.

במילון אבן שושן, חלק ב' עמי 1069-1070, מצאו:

- **סבר פנים** — הבעת פניו של אדם לטוב או רע.
- **סבר פנים יפות** — הבעת נחת ורצון ומואר פנים.

הعشרא לשונית:

• פנים מול פנים = זה מול זה.

• פנים מאירות = מראה שמח, הבעה של רצון ויחס טוב.

• פנים מסבירות = מאור פנים רצון וחיבבה.

• פנים שוחקות = הבעת רצון ונחת רוח.

• פנים שמחות = הבעת שמחה ורצון.

• קבלת פנים = מארח המקבל את אורחיו.

ה策ות לפעולות:

- הילדים והגנת יחפשו קטיעי עיתון וצלומים בהם סיורים על מפגשים עם אישים ולילדים שונים בארץ ובעולם. הגנת מספר לילדים את תוכן הכתבה, בשלב מאוחר יותר הילדים יספרו.
- הילדים יחפשו תמונות שנושאות אירוח: קבלת מנהיגים בארץ, חתונה, מימונה, תלמידי בייס'ס המקבלים תלמידים מביא"ס אחר, הילדים יחויבו סיורים וישתמשו במידע המתארות קבלת פנים בסבר פנים יפות, פנים שוחקות, פנים שמחות, פנים מאירות...

פעולות ה'

מטרה: הילד יתאר מצב חברתי שבו ההתייחסות לכל אדם בסבר פנים יפות.
(מצבים חברתיים אפשריים: ארווע משפחתי, ברית-מילה, בר-מצווה, חתונה, יום הולדת...)

האמצעים: תמונות וצלומים משפחתיים, באירועים שיש בהם אנשים שונים.

ה策ות לפעולות:

- תאור תמונות שונות המתארות אירועים שונים.
- הילדים יזהו את הארווע, ישוחחו על הבעת פניהם של המארחים ושל האורחים.
- מין תלמידים על פי נושא הארווע:
 - מתן כותרת לצלום.
 - מה עושים המארחים.
 - הבעת גוף של האורחים.

פעולות ו'

מטרה: הילד ילמד שקיים מידת קבלת פנים באירוע פנים יפות, היא בכל עת.

אמצעים: כלי כתיבה וניירות שונים להכנות הזמנות לאירוע.

ה策ות לפעולות:

- במהלך שנת הלימודים בגין יש הזדמנויות רבות ליום קבלת אורחים.
- 1. בחגי ישראל – בסוכות, להזמין ל/socketה הגן. בבחוכה למסיבת חנוכה ועוד...
- 2. ביום הולדת של ילדי הגן, בקבלת שבת בגין, בראש חודש.
- רצוי ליום ולהזמין לבני אדם שונים: זקני השכונה, אנשים בודדים, סבים וסבתות, ילדי גן אחר (מלךתי וממלכתידתי), הורים...
- הילדים יכינו הזמנות, ויתכנו מה הם רוצחים לצייר ולכתוב בהזמנה.
- הילדים יתכנו עם הגנת את המפגש עם האורחים, ויכינו אביזרים בהתאם.

פעילות ז'

מטרה: הילד יחוות את לימוד האמרות בעזרת משחק דידקטי.

אמצעים: לוח משחק — מסלול, קוביות, חி�ילים.

הצעה לפועלות:

- ניתן להכין קלפים מן הציורים המצורפים, לכל אמרה קלף. ולצורך משחק כל לוח משחק
 - מסלול שיש לבנות. הילדים יתארו מה הם רואים בציור, ומה המידה הנלמדת. בשיגיעו ליהוו מקבל כל אדם בסבר פנים יפות' — יספרו סיפורו אישי.

פעילות ח'

מטרה: הילד ישחק במשחק 'הוא מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות'.

האמצעים: ניתן להוציא למרכז משק-בית, ומרכז קוביות:

בובות של בני אדם: למשל; בובות זקן וזקנה, תינוקות, בובות עם לבוש שונות שנות... אביזרים וחפצים המשמשים להכנסת אורחים: כלביבות, אגרטלים פרחים, ניירות וכלי כתיבה... פריטי לבוש המאפיינים אוכלוסיות שונות: פאות, כובעים שונים, טלית, מדים...

הצעה לפועלות:

- הילדים ישחקו משחק סוציאו-דרמטי בעזרת התחפשות והאביזרים.

פעילות ט'

מטרה: הילדים יביעו את עצם בנושא בשטחי יצירה שונים. הילדים יכינו יצירה לחבריהם.

האמצעים: חומרי יצירה שונים וכלי עבודה מגוונים.

הצעה לפועלות:

- הגנתת תבשר לילדים על ביקור של ילדים מגן אחר, כל ילד يتבקש ליצור יצירה אישית לחבר מגן אחר, ויתן לחבר בסבר פנים יפות.

פעילות י'

מטרה: הילד יקיים מצוות 'הוא מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות' בביתו.

האמצעים: דף קשר להורי ילדי הגן ובו מידע על 'מבצע אירוח' — ילדי הגן מארחים חברים בדירות, בדף הקשר יהיו רשומים מספרי טלפון של כל ילדי הגן.

הצעה לפועלות:

- הגנתת תציגו לילדים הגן להזמין חבר לביתם (בתיאום עם הורי הילדים).
- כל ילד יתכונן את אופן האירוח בביתו עם ילדי הגן, הגנתת ומשפחתו.
- הילדים יספרו בגן, כיצד קיבלו חבר בדירות, מה עשו, מה אמרו...

הבאנו מספר הצעות לאמרה, והו מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות
ניתן לישם כל הצעה על כל אחת מהאמורות, היהת ותבנית הפעילותות
מתאימה לצורת הלמידה הקיימת בבן. נושאי האמרות הם: לימוד תורה,
צדקה, תפילה, גמילות חסדים, מתן תורה, אהבת שלום, אהבת הבריות,
קיום מצוות, הרגלי שיחה...

לכל אחת מן האמרות הללו תכליות שענינה קיום מידות על-פי התורה,
הפעילותות יזומות עליידי הגנתה והן לא תמיד נובעות מן הסיטואציות
המתרחשות בבן.

ידוע מאמר חז"ל "לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות ואףלו שלא לשמן,
שמתוך שלא לשמן בא לשמן". גם כאן הצענו הצעות שונות כדי שהילדים
יהוו את המצוות באופןיים שונים, כדי שבחדשה יגיעו בעזרת הי' להפנת
המידות הטובות. הקיום של המצוות, הוא אמצעי לשיפור המידות, שכן
"**אחרי הפעולות נמשכים הלבבות**". (ס' החינוך, מ"ע ט)

**"כל שאיןו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך הארץ -
איןו מן היישוב"**

(קדושים, מ:)

■ ביבליוגרפיה

1. ר' ש. ר. הירש - יסודות החינוך, חלקים א' ב', ראמ, ת"א, תשכ"ח 1968.
2. ר' ש. ר. הירש - סידור תפילות ישראל - מוסד הרב קוק, ירושלים, תשנ"ד.
3. ר' אליהו זכאי - חינוך הבנים, אור יום טוב, ירושלים, תשנ"ג.
4. ר' אליהו א. דסלר - מכתב מאליהו, חלק א', ראמ ת"א, תשנ"ד 1994.
5. ר' שלמה אבינר - החינוך הטבעי, בית אל, תשנ"ב.
6. הרמב"ם - שמונה פרקים פרק ח', מרדי, תש"ל, ת"א.
7. ר' מרדי הכהן - ערכי מידות בתורת הרמב"ם, ים, תשט"ז, המdfs הממשלתי.
8. ר' אהרון הלוי - ספר החינוך, אשכול, ים, מצוה תריא, עמי' שס"ד.
9. ר' חיים ד. הלוי - מורה לרבים, עורך ר' מ. עומי, קרן שרים, תשנ"א.
10. ר' א. ג. הכהן קוק - אגרות ק"ע, מכון מרדי, ת"א, תש"ל.
11. אברהם שטאל - פרקי אבות,לקט פרושים וסיפוריים, המחלקה לחינוך תורני בחולה, ירושלים, תשכ"ט.
12. פנחס קהתוי - משניות מסכת אבות, שמיר, ירושלים, תשמ"ד 1984.
13. שינובר - ישיבת נחלים - שער לימוד, עמי' 86.
14. ספר הישר - עמוד קטו, בנימין הרץ, תרפ"ג, ברלין.
15. ר' עובדיה מברטנורא - מסכת אבות, אשכול, ירושלים.
16. שמחה רז - צדיק יסוד עולם, מסכת חייו של רב אליה לוין, ירושלים, תשנ"ו.
17. תוכנית מסגרת, לגן הילדים גילאי 3-6, משרד החינוך והתרבות, האגף לחינוך קדם יסודי, ירושלים, התשנ"ה.

בית יד לבנים – היכל התהבות העירוני – רח' ירושלים, כפר-סבא 44369 טל': 7649231 פקס: 7649237